

Hiljainen B

Biseksuaalisuus suomalaisen sateenkaarihistorian muistitietokeruissa 2005 ja 2018

Verna Suominen

Pro gradu –tutkielma

Arkistoalan ja asiakirjahallinnan maisteriohjelma, kulttuurihistoria

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Maaliskuu 2025

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck –järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Arkistoalan ja asiakirjahallinnan maisteriohjelma, kulttuurihistoria

Verna Suominen

Hiljainen B – Biseksuaalisuus suomalaisen sateenkaarihistorian muistitietokeruissa 2005 ja 2018

Sivumäärä: 60

Tarkastelen tässä opinnäytetyössä kahta Työväen Arkiston seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen elämää käsittelevää muistitietokeruuta, jotka on järjestetty vuosina 2005 ja 2018. Tutkimukseni keskittyy biseksuaalisuuteen ja siitä kirjoittamiseen sekä biseksuaalisten ihmisten kirjoittamiin keruuvastauksiin ja heidän kokemuksiinsa. Lisäksi tarkastelen seksuaalivähemmistöjen asemaa arkistossa ja arkistoaineistojen löytämisen haasteita etsittäessä vähemmistöä vähemmistön sisältä.

Tutkimukseni on alkanut kaikkien keruuvastausten kartoittamisella, jolloin olen etsinyt joukosta vastaukset, joissa kirjoittaja on kirjoitushetkellä tai aikaisemmin elämässään määritellyt itsensä biseksuaaliksi. Tämän lisäksi olen sisällyttänyt tutkimusaineistoon vastauksia, joissa biseksuaalisuus on mainittu tai joissa on kirjoitettu henkilöistä, jotka ovat saattaneet olla tulkittavissa biseksuaaleiksi. Työssäni esiin nousevat tarkastelemieni keruiden erot ja seksuaalivähemmistöihin liittyvän muistitiedon keräämisen haasteet.

Vähemmistöjen historian tallentamista arkistoihin voidaan edistää tulevien keruiden myötä, joissa on mahdollista lähestyä aihetta uusista näkökulmista tai rajaamalla kohderyhmää tarkemmin. Aineistojen löytämisen haasteena ovat muun muassa seksuaalisia identiteettejä kuvaavien termien uutuus sekä arkistoaineistojen puutteelliset kuvailutiedot, joiden vuoksi relevantin aineiston löytäminen ja sen sisällön selvittäminen voi olla tutkijalle haasteellista.

Biseksuaalisuutta on kutsuttu ”näkymättömäksi” verrattuna muihin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin, ja riski ryhmän unohtumisesta tai jäämisestä muiden identiteettien varjoon koskee myös arkistoja. Biseksuaalien lähettämät keruuvastaukset ja biseksuaalisuutta käsittelevät maininnat ovat vähemmistöissä molemmissa tarkastelemissani keruissa. Monet keruisiin vastanneista biseksuaaleista kirjoittavat samankaltaisista kokemuksista esimerkiksi avioliittolain juhlimisen tai seksuaalisen identiteetin muodostamisen suhteen. Joissakin maininnoissa biseksuaalisuus kietoutuu yhteen pakkoheterouden kokemuksen kanssa ja kytkeytyy käsitykseen biseksuaalisuudesta välivaiheena varsinaisen identiteetin sijaan.

Avainsanat: biseksuaalisuus, kulttuurihistoria, arkistot, muistitieto

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Aihe, alkuperäisaineisto ja tutkimuskysymykset	4
1.2	Käsitteet ja tutkimuseettiset haasteet	6
1.3	Tutkimuskenttä ja -kirjallisuus	10
2	Sateenkaarevat keruut ja arkistot	13
2.1	Seksuaalivähemmistöt arkistoissa	13
2.2	Sateenkaarihistorialliset muistitietokeruut ja biseksuaalit vastaajat	19
2.3	Keruisiin vastaamisen vaikutustekijät ja ulkopuolelle jäävät	22
3	Biseksuaalisuus (ja sen puute) keruuvastauksissa	30
3.1	Sivumaininnat, välivaiheet ja ennakkoluulot	30
3.2	Yhtenevät kokemukset	38
3.3	”Mutta bi en ole” – määrittelemättömyys, comphet ja seksuaalisuuden muutos	44
4	Loppuluku	52
	Lähteet	58

1 Johdanto

1.1 Aihe, alkuperäisaineisto ja tutkimuskysymykset

"Me kaikki tiedämme, että biseksuaalisuuden yleisyys on totta."¹

Näin totesi Outi Hirviniemi vuoden 1986 Setan koulutusmateriaalissa, joka kulkee otsikolla ”Seksuaalisuuden monimuotoisuudesta”. Kenties ”kaikki” todellakin tiesivät biseksuaalisuuden yleisyydestä, mutta melkein 40 vuotta myöhemmin selatessa suomalaista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa käsittelevää tutkimusta väite saa kummallisen kaiun: biseksuaalisuuteen keskittyvää tutkimusta on hankala löytää, ja se jää usein sivumaininnaksi yhtenä seksuaalivähemmistönä muiden joukossa, johon ei kiinnitetä suurempaa huomiota.

Jos biseksuaalisuus kuitenkin on yleistä, ei liene perusteetonta olettaa, että siitä on jäänyt jälkiä historiaan, ja näin ollen myös arkistoon. Näitä jälkiä etsin kahden Työväen Arkistoon talletetun seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa ja kokemuksia dokumentoineen muistitietokeruun vastauksista. Avoimet kirjoituskeruut, joiden avulla kerätään muistitietoa erilaisista aiheista ja ilmiöistä, omaavat pitkän historian Suomessa.² Keruusiin haetaan vastauksia avoimien kirjoituskutsujen tai -kilpailujen kautta ja niihin voi vastata kuka tahansa, usein oman kokemuksensa mutta toisinaan myös läheistensä tarinoiden pohjalta. Työväen muistitietotoimikunta on järjestänyt keruita perustamisestaan asti, ja keruuintressit ovat laajentuneet työväenliikkeestä myös muita kansalaisyhteiskunnan toimijoita ja sosiaalishistoriaa käsitteleviin aiheisiin. Etenkin 2000-luvulla järjestetyt keruut ovat yleisesti olleet muistitietotoimikunnan ja jonkin ulkopuolisen toimijan kanssa yhteistyössä toteutettuja.³ Molemmat käyttämäni keruuaineistot ovat syntyneet tällaisen yhteistyön tuloksena, vieläpä saman tutkijan aloitteesta.

Jenny Kangasvuo toteaa väitöskirjansa alussa, miten biseksuaalisuus on suomalaisessa kulttuurissa ”näkymätön, näkyvänäkin vähätelty ja käsittämätön”.⁴ ”Näkymätön” on sana, joka nousee esiin usein myös aihetta käsittelevissä keskusteluissa: biseksuaalisuus saatetaan mainita, mutta sitä ei yleensä käsitellä tarkemmin ja sen koetaan jäävän muiden identiteettien

---

¹ Hirviniemi 1986, 3.

² Kivilaakso, Pesonen & Taavetti 2022, 88.

³ Kivilaakso, Pesonen & Taavetti 2022, 95.

⁴ Kangasvuo 2014, 15.

varjoon. Pysin tutkielmassani selvittämään, heijastelevatko myös sateenkaarihistoriaa tallentamaan pyrkineet muistitietokeruut tällaista kuvaa. Tarkastelen, miten arkistoiduissa keruuvastauksissa kirjoitetaan biseksuaalisuudesta ja biseksuaaleista, niin muiden kuin heidän itsensä kertomana. Koska tarkastelemieni keruiden järjestämisajankohtien välillä on huomattava ero, tutkin myös, miten 13 vuoden yhteiskunnallinen muutos koskien seksuaalivähemmistöjä näkyy keruissa ja niihin lähetetyissä vastauksissa. Lisäksi käsittelem vähemmistöihin liittyvien arkistoaineistojen löytämiseen ja niistä kirjoittamiseen liittyviä haasteita.

Aineistoni ovat kaksi Työväen Arkiston ja Työväen muistitietotoimikunnan toteuttamaa keruuta, jotka ovat molemmat syntyneet Tuula Juvosen aloitteesta ja joilla on kerätty elämäkerrallisia kokemuksia LGBTQ-väestöön kuuluvilta ihmisiltä tai heidän läheisiltään. Ensimmäinen keruu *Näkymättömästä näkyväksi – Muistitietokeruu lesbojen, homojen, bi- ja transihmisten elämästä* järjestettiin vuonna 2005, ja järjestämiseen osallistuivat myös Seta ry, Seta-säätiö ja Työväen keskusmuseo.⁵ Toinen keruu otsikolla *Unohtumattomat hetket* järjestettiin vuonna 2018, jolloin kerättiin muistoja seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta sekä seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvien henkilöiden tukemisesta.

Arkistotieteellisestä näkökulmasta työni käsittelee vähemmistöjen tuottamia ja heitä koskevia aineistoja arkistoissa. Ei ole itsestäänselvyys, että sateenkaarihistorialliset aineistot löytävät tiensä arkistoihin. Arkistojen hankintapolitiikkaan ja aineistojen vastaanottamiseen vaikuttavat esimerkiksi yhteiskunnalliset asenteet, vähemmistöjen oma aktiivisuus sekä arkistojen toiminnasta päättävien tahojen omat intressit: mikä nähdään arkistoinen ja säilyttämisen arvoisena? Suomessa Työväen Arkistolla on vastuu kerätä ja säilyttää LGBTQ-aiheisia aineistoja.⁶ Tämän lisäksi kuitenkin samankaltaisia aineistoja, jotka liittyvät seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin, säilytetään myös muissa arkistoissa. Miksi juuri Työväen Arkisto on valikoitunut tähän vastuutehtävään, ja miten sieltä sekä muista arkistoista voidaan löytää seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tuottamia tai heitä koskevia aineistoja? Miten vähemmistön sisällä vähemmistöksi jäävät ryhmät ja heidän aineistonsa saadaan arkistoitua ja löydetään arkistoaineistojen seasta?

---

⁵ Näkymättömästä näkyväksi -keruuesite.

⁶ Taavetti 2021, 40.

1.2 Käsitteet ja tutkimuseettiset haasteet

Biseksuaalisuudelle ei ole olemassa yhtä kaikkiin tilanteisiin sopivaa määritelmää, ja termin käyttö on jonkin verran muuttunut sen syntyajoista, jolloin sillä on seksuaalisen suuntautumisen lisäksi saatettu tarkoittaa esimerkiksi kaksineuvoisuutta eli kahden eri sukupuolen fyysisten piirteiden ilmenemistä yhdessä ruumiissa.⁷ Kaikkia moderneja määrittelyitä kuitenkin yhdistää, että biseksuaalisuus viittaa samaa ja eri sukupuolta, tai useampaa kuin yhtä sukupuolta, kohtaan tunnettuun seksuaaliseen kiinnostukseen.⁸ Monien vanhempien määritelmien mukaan biseksuaalisuus tarkoittaa kiinnostusta miehiin ja naisiin. Tätä määrittelytapaa on nykykeskustelussa usein kyseenalaistettu, koska se ei ota huomioon esimerkiksi muunsukupuolisia ihmisiä, joista monet biseksuaalit ovat myös kiinnostuneita. Toiset määritelmät korostavat kiinnostusta omaan ja eri sukupuoleen, tai enemmän kuin yhteen sukupuoleen. Aktivist Robyn Ochs määrittelee biseksuaalisuuden potentiaaliksi tuntea romanttista ja/tai seksuaalista kiinnostusta useampaan kuin yhteen sukupuoleen, ja tämä kiinnostus ei välttämättä kohdistu eri sukupuoliin samalla tavalla, yhtä voimakkaasti tai samanaikaisesti.⁹ Käytän itse viimeksi mainittua määritelmää, sillä koen sen kattavimmaksi sekä tarkastelemieni keruuvastausten kannalta parhaiten toimivaksi määritelmäksi, joka ottaa huomioon sekä omaan että eri sukupuoleen kohdistuvan kiinnostuksen sekä sukupuolen moninaisuuden ja kiinnostuksen voimakkuuden ja tyyppin vaihtelun.

Biseksuaalisuuden termin historiallista muutosta ei kuitenkaan tule jättää huomiotta, sillä termin muutos ja käyttö osittain selittävät myös sitä, miksi biseksuaalisuutta vähätellään tai koko käsitteen olemassaoloa kyseenalaistetaan. Biseksuaalisuuden käsitteellä, etenkin sen kaksineuvoisuuteen viittaavalla varhaisella määritelmällä, oli osansa heteroseksuaalisuuden rakentamisessa 1800-luvun lopulta eteenpäin aina 1970-luvulle asti. Sekä evoluutioteoreetikot että seksologit näkivät biseksuaalisuuden primitiivisenä ja kehittymättömyyden ilmentäjänä, ja se yhdistettiin tiiviisti rotuun, sukupuoleen ja ikään.¹⁰ Mustat, naiset, lapset ja homoseksuaalit nähtiin evoluution epäonnistumisen merkkeinä ja valkoista heteroseksuaalista miestä vähemmän kehittyneinä, joten heidän katsottiin säilyttäneen enemmän primitiivisen

---

⁷ Kangasvuo 2014, 107.

⁸ Kangasvuo 2014, 18.

⁹ Ochs 2014.

¹⁰ Angelides 2006, 130–131.

biseksuaalisen ihmismuodon ominaisuuksia.¹¹ Biseksuaalisuudella on siis pyritty selittämään sekä oikeuttamaan ihmisryhmien alemmuutta.

Kuitenkin samaan aikaan biseksuaalisuus nähtiin uhkana heteronormatiivisille rakenteille, joten sen olemassaolo seksuaalisuuden muotona nykyhetkessä pyrittiin kieltämään kokonaan.¹² Biseksuaalisuus esitettiin menneisyyden olomuotona, mutta nykyihmiselle biseksuaalisuus seksuaalisena identiteettinä ei ollut näiden käsitysten mukaan mahdollista. Samankaltaisia ajatuksia esitti myös Sigmund Freud seksuaaliteoriassaan, joka perustui identifikaatioon ja kohteen valintaan. Freudin mukaan kohteen sukupuoli määrittää aina seksuaalista halua, eikä samanaikainen halu eri sukupuoliin ole mahdollista, jolloin biseksuaalisuuden mahdollisuus nykyhetkessä suljetaan pois.¹³ Freudin kuoleman jälkeisinä vuosikymmeninä biseksuaalisuus sivuutettiin psykoanalyysin ja psykiatrian aloilla epätieteellisenä, ja sekä sen mahdollisuus seksuaalisena identiteettinä että ajatus siitä ihmiskunnan kehityksen lähtökohtana kiellettiin.¹⁴ Käsitteen historian ja jatkuvan olemassaolon kyseenalaistamisen valossa ei siis ole yllättävää, jos biseksuaalisuus on jäänyt toisten seksuaalisten identiteettien varjoon.

Joissakin tapauksissa on tarpeellista käyttää myös termiä biromanttinen, jolla korostetaan romanttista kiinnostusta seksuaalisen suuntautumisen sijaan. Seksuaalisuutta kuvaavien termien, kuten hetero, homo, bi, usein katsotaan kattavan paitsi seksuaalisen, myös romanttisen kiinnostuksen, eikä niitä välttämättä erotella toisistaan. Tarkastelemieni keruuvastausten joukossa on kuitenkin vastaajia, jotka määrittelevät itsensä biromanttisiksi, mutta kokevat seksuaalisuutensa olevan jotain muuta, useimmiten aseksuaaleja¹⁵. Sisällytän tutkielmassani tarkasteltavaan aineistoon myös nämä vastaukset.

Biseksuaalisuus käsitetään usein enemmän tai vähemmän päällekkäisenä panseksuaalisuuden kanssa, ja raja näiden välillä on usein liukuva ja epämääräinen.¹⁶ Panseksuaalisuudella tarkoitetaan kiinnostusta kaikkiin sukupuoliin, tai sukupuolesta riippumatta. Eroa näiden kahden seksuaalisuuden välillä on usein hankala määritellä. Yhden löytämäni määritelmän mukaan eroavaisuutena on, että biseksuaalit eivät välttämättä ole kiinnostuneita kaikista

---

¹¹ Angelides 2006, 131.

¹² Angelides 2006, 132.

¹³ Kangasvuo 2014, 110.

¹⁴ Angelides 2006, 133–134.

¹⁵ Aseksuaalinen henkilö kokee joko hyvin vähän tai ei koe lainkaan seksuaalista kiinnostusta ketään kohtaan.

¹⁶ Juvonen 2019, 12.

sukupuolista: biseksuaali henkilö voi esimerkiksi olla kiinnostunut miehistä ja muunsukupuolisista, mutta ei naisista.¹⁷ Kun olin aloittamassa aineistoni tutkimista, pohdin, tulisiko minun tämän päällekkäisyyden vuoksi sisällyttää mukaan myös panseksuaalisten vastaajien tekstit. Nopeasti kävi kuitenkin ilmi, että tämä on jossain määrin tarpeen joka tapauksessa, sillä jotkut vastaajista ovat esimerkiksi määritelleet itsensä aiemmin biseksuaaleiksi ja käsittelevät sitä vastauksessaan, mutta ovat löytäneet panseksuaalisuus-käsitteen myöhemmin ja todenneet sen olevan heitä paremmin kuvaava määritelmä.

Sekä vastauksissa että käyttämässäni tutkimuskirjallisuudessa merkittävänä terminä korostuu queer. Queer on laaja ja monikäyttöinen käsite, joka toimii sateenvarjoterminä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille, mutta sitä saatetaan käyttää myös identiteettiä määrittelevänä terminä, sillä se ei aseta tarkkoja rajoja seksuaaliselle suuntautumiselle tai sukupuolelle, vaan jättää tilaa määrittelemättömyydelle. Termiä on alun perin käytetty haukkumasanana, jonka aktivistit ja tutkijat ovat myöhemmin ottaneet omakseen, ja queer on identiteetin lisäksi akateeminen ja poliittinen näkökulma, jonka tarkoituksena on kyseenalaistaa yhteiskunnallisia normeja, joita sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyy.¹⁸ Queer on toisinaan tutkijoiden toimesta suomennettu ”pervo”, mutta alkuperäinen termi on kuitenkin vakiintunut myös akateemisessa käytössä, jossa yleensä puhutaan queer-tutkimuksesta. Tämän vuoksi käytän tutkielmassani queer-termiä itsekin, sillä koen sen luontevaksi ja ytimekkääksi kattotermiksi, ja se mainitaan myös joissakin tarkastelemissani keruuvastauksissa.

Vastausten tarkastelussa oleellisiksi termeiksi nousevat myös comphet-ilmio sekä heteronormatiivisuus. Comphet on lyhenne sanoista *compulsory heterosexuality*, suomeksi vapaasti käännettynä pakkoheterous, jolla tarkoitetaan ympäröivän yhteiskunnan painostusta heteroseksuaaliseen käytökseen. Käsite on saanut alkunsa 1970-luvun lesbofeministien sekä homoseksuaalien vapausliikkeen keskuudessa.¹⁹ Näiden mukaan heteroseksuaalisuus on instituutio, joka luo miesten valta-asemaan ja heteroseksuaalien etuoikeuteen perustuvan järjestelmän, joka on jatkuvasti läsnä länsimaaisessa ajattelussa ja yhteiskunnassa, vaikuttaen kaikkeen häärituaaleista terveydenhuoltoon ja maahanmuuttolakeihin. Se myös ylläpitää homo- ja transfobiaa, sillä pakkoheterous luo ja ylläpitää ajattelumallia, jossa homoseksuaalinen halu tai binäärisen sukupuoliajattelun ulkopuolelle asettuminen eivät voi

---

¹⁷ Kandola, 2023.

¹⁸ QUEER2017, 2016.

¹⁹ Seidman 2009, 18.

olla muuta kuin poikkeavuuksia tai mahdottomuuksia.²⁰ Näin ollen ihmiset saattavat päätyä heteroseksuaalisiin suhteisiin, koska heistä vaikuttaa siltä, että heteroseksuaalinen parisuhde on väistämätön, eikä muuta vaihtoehtoa ole olemassa.

Pakkoheterouden pohjalta on hieman myöhemmin muodostunut heteronormatiivisuuden käsite, jolla tarkoitetaan näkymätöntä mutta jatkuvasti läsnä olevaa painetta paitsi käyttäytyä heteroseksuaalisesti, myös mukautua tiettyihin sukupuoleen kohdistuviin normeihin ja odotuksiin, joita yhteiskunnassa pidetään normaaleina ja hyväksyttävänä.²¹ Tämä tarkoittaa myös sitä, että ihmisten ei ainoastaan odoteta olevan heteroseksuaaleja, vaan heidän tulee myös ilmaista heteroseksuaalisuutta tietyillä, hyväksyttävillä tavoilla, joka usein tarkoittaa esimerkiksi yksiavioisuutta ja avioliittoa. Heteronormatiivisuus säätelee myös sukupuoleen ja sen ilmaisuun kohdistuvia normeja, ja esimerkiksi meikkaava tai muuten feminiiniksi miellettyjä piirteitä ilmaiseva mies nähdään poikkeavana ja epäluonnollisena, vaikka hän olisikin heteroseksuaalisessa parisuhteessa.

Heteronormatiivisuus ja comphet/pakkoheterous ovat oleellisia käsitteitä etenkin tarkastellessa sitä, miksi joidenkin seksuaalivähemmistöjen edustajien kertomukset jäävät keruiden ulkopuolelle, sekä tiettyjen kokemusten selittämisessä. Tämän lisäksi niiden huomioiminen on tärkeää myös tutkimuseettiseltä kannalta tarkasteltuna. Pysin työssäni kunnioittamaan vastaajien määritelmiä omasta seksuaalisuudestaan. Näin ollen kaikkia keruuvastauksia, jotka voisi ilman kontekstia tulkita biseksuaalista käyttäytymistä ilmentäväksi, ei välttämättä kuitenkaan voida lukea merkkeinä biseksuaalisuudesta, mikäli vastaaja kokee edustavansa eri seksuaalisuutta. Esimerkiksi jotkut lesboksi itsensä määrittelevät vastaajat kertovat heillä olleen suhteita myös miesten kanssa, vaikka eivät olisi miehistä kiinnostuneita, jolloin comphet-ilmio saattaa olla paremmin selittävä tekijä kuin biseksuaalisuus.

Työni sijoittuu muistitietotutkimuksen kentälle, joten muistiorganisaatio, muistitieto ja muistitietotutkimus ovat merkittäviä käsitteitä paitsi yleisesti, myös graduni arkistotieteellisen näkökulman kannalta. Muistitiedolla viitataan esimerkiksi muistelukertomuksiin ja muuhun jälkikäteen jostain aiheesta tuotettuun tietoon, joka pohjautuu omakohtaiseen kokemukseen. Historiantutkija Jorma Kalela esitteli muistitietotutkimus-termin vastineena englannin kielen

---

²⁰ Seidman 2009, 21.

²¹ Habarth 2015, 2–3.

oral history -käsitteelle.²² Vertaus ei ole kuitenkaan täysin yhdenmukainen, sillä *oral history* ei kata kaikkea muistitietoa, vaan painottaa suullista historiaa ja esimerkiksi haastattelututkimusta sekä äänitteiden käyttöä. Suomenkielinen termi kattaa laajemmin myös kirjallisen muistitiedon, kuten kirjoituskeruut. Ulla Savolainen ja Riikka Taavetti luonnehtivat suomalaista ja pohjoismaista muistitietotutkimusta myös monitieteisemmäksi ja tiiviimmin akateemiseen tutkimukseen kiinnittyneeksi tutkimusalaksi.²³ Muistiorganisaatioilla tarkoitetaan kirjastoja, arkistoja ja museoita, jotka kokoavat ja säilyttävät aineistoja ja rakentavat kollektiivista muistia.²⁴

Henkilön seksuaalinen käyttäytyminen ja seksuaalinen suuntautuminen luetaan erityisiksi henkilötiedoiksi, joita tulee suojella tarkasti, koska niiden käsittely saattaa aiheuttaa riskejä henkilön perusoikeuksien toteutumiselle, ja käsittelyyn yleensä vaaditaan henkilön suostumus tai sopiva poikkeuseriaate, johon vedota. Tällöin henkilötietoja sisältävän aineiston tutkimuskäyttö edellyttää esimerkiksi aineiston anonymisointia. Käyttämäni aineistot ovat kirjoituskeruita, joihin osallistuminen on vapaaehtoista ja osallistujat ovat oletettavasti olleet tietoisia, että keruuvastauksia käytetään tutkimuksissa. Lukemani aineistot ovat olleet myös valmiiksi enemmän tai vähemmän anonymisoituja, ja esimerkiksi kirjoittajien nimiä ei useassa vastauksessa ole ollut esillä lainkaan. Unohtumattomat Hetket -keruuseen on myös voinut halutessaan osallistua nimimerkin takaa. Selkeyden ja yhdenmukaisuuden vuoksi viitataan Näkymättömästä Näkyväksi -keruun vastauksiin kullekin vastaukselle arkiston hakujärjestelmässä annetulla keräelmänumerolla, mahdollisesti myös näiden tekstien otsikoilla. Unohtumattomat Hetket -keruun vastauksia ei ole otsikoitu. Lisäksi aineisto on toistaiseksi luetteloimatonta eikä vastauksille ole annettu vielä arkiston keräelmänumeroita, joten viitataan keruuvastauksiin vastausten numerolla.

1.3 Tutkimuskenttä ja -kirjallisuus

Biseksuaalisuutta on Suomessa tutkittu hyvin vähän. Tämä todetaan hyvin samankaltaisilla sanankäänteillä Riikka Taavetin gradussa *Rivien välistä. Seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöjen historian tutkimuksen lähteet ja suomalaiset arkistoratkaisut* (2013) sekä Jenny Kangasvuon väitöskirjassa *Suomalainen Biseksuaalisuus: Käsitteen Ja*

²² Savolainen & Taavetti 2022, 10.

²³ Savolainen & Taavetti 2022, 10–12.

²⁴ Hupaniittu 2021, 22.

Kokemuksen Kulttuuriset Ehdot (2014).²⁵ Molemmat näistä ovat noin kymmenen vuoden takaa, mutta sateenkaarihistorian tutkimus vaikuttaa Suomessa edelleen keskittyvän enemmän muihin aiheisiin, tai vaihtoehtoisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin laajempaan kokonaisuutena ilman tiettyihin identiteetteihin rajaamista, mikä on Suomen pienehkön väkiluvun vuoksi ymmärrettävä ratkaisu. Biseksuaalisuutta saatetaan sivuta monissa sateenkaarihistoriallisissa tutkimuksissa, mutta se ei ole niiden tärkein fokus, joten näen oman tutkimukseni mahdollisuutena nostaa esiin suomalaisessa historian tutkimuksessa vähemmälle huomiolle jäänyttä aihetta.

Yhteiskuntatieteiden ja sukupuolentutkimuksen puolella Annukka Lahti on tutkinut biseksuaalien parisuhteita ja näissä tutkimuksissa sekä Kangasvuon väitöskirjassa on hyödynnetty haastatteluja osana tutkimusta. Oma tutkimukseni lähestyy aihetta kirjallisen lähdeaineiston kautta. Seksuaalivähemmistöjen tuottamaa ja heihin liittyvää muistitietoaineistoa on tutkittu jonkin verran, mutta yksinomaan biseksuaalisuuteen keskittyvää muistitietotutkimusta en ole löytänyt. Tähän luonnollisesti yhtenä syynä lienee sateenkaarihistoriallisen muistitietoaineiston rajallinen määrä, ja muita aiheita käsittelevästä muistitietoaineistosta biseksuaalien kokemuksen löytäminen menee vielä hankalammaksi. Muistitietotutkimuksen metodien osalta tärkeänä käyttämänäni tutkimuskirjallisuutena toimii Ulla Savolaisen ja Riikka Taavetin toimittama teos *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos* (2022), joka käsittelee muistitietotutkimuksen osa-alueita ja hyödyntämistä eri tieteenaloilla.

Näkymättömästä Näkyväksi -keruu ei liity suoranaisesti mihinkään tiettyyn tutkimukseen, vaan tarkoituksena oli ensisijaisesti sateenkaarihistoriallisen aineiston kerääminen ja tallentaminen. Aineiston käyttöön on sittemmin kuitenkin haettu useita käyttöluovia opinnäytetöitä ja tutkimuksia varten.²⁶ Esimerkiksi yhtä keruuseen lähetettyä vastausta on käytetty Riikka Taavetin artikkelissa *Siiri ja minä. Lesboelämän kirjoittaminen ja lukeminen muistitiedossa* (2015), jossa käsitellään yhden useampaan kirjoituskeruuseen osallistuneen vastaajan tekstejä. Oma työni käsittelee keruun vastauksia hieman laajemmin ja painottuu enemmän toisiin teksteihin, mutta myös Taavetin tutkima keruuvastaus päättyi osaksi aineistoani, joskin hyvin pienessä roolissa.

---

²⁵ Taavetti 2013, 17; Kangasvuo 2014, 16.

²⁶ Juvonen & Taavetti 2022, 402.

Unohtumattomat Hetket -keruun aineistoa on käytetty Tuula Juvosen vuosina 2019–2020 Turun yliopistossa toteuttamassa tutkimushankkeessa, ja jonka pohjalta Juvonen on ainakin kirjoittanut Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehdessä julkaistun artikkelin *Nimeämisen mahti. Sukupuolta ja seksuaalisuutta kuvaavien termien suhteisuudesta* (2019). Artikkelin keskittyi sukupuolta ja seksuaalisuutta kuvaavien termien käyttöön ja vastaajien itsemäärittelyyn 2000-luvun Suomessa. Lähestyn aineistoa erilaisesta näkökulmasta, sillä keskityn biseksuaaleiksi itsensä määrittelevien tai jossain vaiheessa määritelleiden henkilöiden vastauksiin tai niihin, jotka mainitsevat biseksuaalisuuden, ja tutkin myös heidän kirjoittamiaan kokemuksia.

2 Sateenkaarevat keruut ja arkistot

2.1 Seksuaalivähemmistöt arkistoissa

Arkistot eivät ole yhteiskunnan ainoa, eivätkä edes näkyvin muistiorganisaatio, mutta niillä on valtaa niin instituutioiden kuin yksilöiden toimintaan sekä merkittävä vaikutus historiankirjoitukseen ja kollektiiviseen muistiin.²⁷ Useimmissa arkistoissa yhtenä toiminnan tavoitteena on säilytettävien aineistojen saattaminen tutkimuskäyttöön. Tämä ei kuitenkaan tapahdu niin yksinkertaisesti, että tutkijat saattavat vain kävellä sisään ja valita heitä kiinnostavan aineiston arkistoluettelosta tutkimusta varten. Ennen kuin edes päästään mahdollisiin käyttörajoituskysymyksiin, suurimmaksi haasteeksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksessa nousee aineiston löytäminen. Biseksuaalisuuden tapauksessa etsitään lisäksi ”vähemmistöä vähemmistön sisältä”, mikä tekee aineiston hausta entistä haastavampaa.

Joan M. Schwartzin ja Terry Cookin mukaan arkistot heijastavat, ja usein myös oikeuttavat yhteiskuntaa, joka ne on luonut.²⁸ Tätä ajatusta tarkastellessa ei vaikuta kovinkaan yllättävältä, jos ja kun yhteiskunnassa marginalisoituun asemaan päätyneet ihmiset ja yhteisöt ovat jääneet toissijaisiksi myös arkistointipäätöksiä tehtäessä. Näin ollen vähemmistöjen tuottamien tai heitä ja heidän toimintaansa koskevien aineistojen päätyminen arkistoon vaatii usein aktiivista toimintaa, yleensä juuri vähemmistöön itse kuuluvilta henkilöiltä. Kuitenkin lähteitä on mahdollista löytää jopa virka-arkistoista: esimerkiksi homoseksuaalisuuden kriminalisointi Suomessa ja siitä seuranneet oikeustapaukset, jotka ovat koskeneet samaa sukupuolta olevan kanssa harjoitettua ”haureutta”, ovat jättäneet jälkeensä asiakirjoja.²⁹ Vaikka näistä lähteistä on mahdollista löytää kuvauksia seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvien normien rikkomisesta ja yhteiskunnan asenteiden kanssa törmäyskurssille joutumisesta, ne jättävät piiloon paitsi näiden vähemmistöjen edustajien oman kokemuksen, myös suuren joukon vähemmistöön kuuluvia ihmisiä, jotka eivät ole joutuneet tekemisiin viranomaisten kanssa. Näin saattaa olla etenkin biseksuaalien kohdalla, jotka ovat olleet parisuhteessa pääasiassa tai kokonaan eri sukupuolta olevien henkilöiden kanssa.

---

²⁷ Schwartz & Cook 2002, 2.

²⁸ Schwartz & Cook 2002, 12.

²⁹ Taavetti 2021, 40.

Heteronormatiiviseen suhdemalliin sopeutuminen ei poista kuitenkaan biseksuaalisuutta, vaan kätkee sen. Lisäksi miesten väliset seksuaalinormeja rikkovat teot ovat usein saaneet enemmän julkista huomiota, mikä on jättänyt niistä enemmän arkistojälkiä, ja vastaavasti naisten teot ja kokemukset ovat saattaneet jäädä tällaisista lähteistä pois.³⁰ Monipuolisempaa kuvausta ja vähemmistöjen omia ääniä on siis etsittävä muualta.

Queer-yhteisöt ja -ihmiset ovat myös pyrkineet keräämään ja arkistoimaan omia aineistojaan, ja perustaneet omia yhteisöarkistojaan tätä tarkoitusta varten, usein siitä syystä, että ns. valtavirta-arkistot eivät ole sitä tehneet tai yhteisöt eivät koe aineistojensa luovuttamista näille turvalliseksi vaihtoehdoksi.³¹ Kuitenkin sateenkaarihistoriallinen aineisto, jota Suomessa on arkistoitu, on tarjottu toisenlaisiin arkistoihin, joiden alkuperäinen tarkoitus on ollut toisenlainen, ja jotka usein toimivat enemmän tai vähemmän yhdessä valtiollisten tahojen kanssa. Selkeä rajanveto yksityisten yhteisöarkistojen ja valtiollisten arkistojen välillä on tyypillisempää angloamerikkalaisissa valtioissa, joiden diskurssit nousevat sekä arkistotieteellisessä että queer-historiallisessa tutkimuksessa päällimmäiseksi.³² Arkistointikäytännöt ja vähemmistöjen historia saattavat vaihdella huomattavasti eri maiden välillä, mutta toiminnasta on kuitenkin mahdollista löytää myös yhtäläisyyksiä.

Pohjoismaissa toimii valtion rahoitusta saavia arkistoja, jotka ovat ottaneet vastuun queer-aineistojen keruusta. Suomessa queer-aineistojen keräysvastuu kuuluu Työväen Arkistolle, joka on vuodesta 2002 asti kerännyt seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen järjestötoiminnan asiakirjoja sekä joitakin yksityisarkistoja.³³ Usein en ole kuitenkaan löytänyt tarkempaa perustelua sille, miksi juuri Työväen Arkisto on valikoitunut tähän vastuutehtävään. Taavetin mukaan arkistolta ei ole myöskään juuri kysely, miksi se on päätynyt keräämään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen aineistoja, eikä se ole itse määritellyt tarkempaa vastausta, kuin LGBT-oikeuksien ja suvaitsevaisuuden puolesta työskentelyn kuuluminen luontevaksi osaksi sosiaalidemokraattista maailmankuvaa.³⁴ Taavetti kertoo gradussaan, että aloite aineistojen keräämiseen on tullut Tuula Juvoselta vuonna 2002, joka lähestyi ensin Työväen museo Werstasta, jossa kiinnostuttiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tallettamisesta, ja joka sopi Työväen Arkiston kanssa, että viimeksi mainittu ottaa kerättäväkseen ja

---

³⁰ Juvonen & Taavetti 2022, 393–394.

³¹ Taavetti 2016, 294.

³² Taavetti 2016, 295–296.

³³ Taavetti 2021, 40.

³⁴ Taavetti 2016, 297.

säilytettäväkseen asiakirja-aineistot.³⁵ Vuonna 2022 laadittiin yksityisarkistojen kansallinen hankintapoliittinen työnjako, jossa on eritelty, minkä asiakirjallisen kulttuuriperinnön osa-alueen arkistoinnista kukin osallistuva organisaatio vastaa. Tavoitteena on päällekkäisyyksien ja katvealueiden välttäminen ja laaja-alaisen aineiston säilyttäminen.³⁶ Työväen Arkisto vaikuttaa päätyneen siis vastuutehtäväänsä ennen kaikkea siksi, että kukaan muu ei ollut tätä ennen ottanut tehtävää hoidettavakseen. Myös yksittäisten toimijoiden kontribuutio on merkittävää vähemmistöjen aineistojen arkistoinnille: on vaikea sanoa, olisiko seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen aineistojen arkistointi noussut esiin lainkaan ilman Juvosen aktiivisuutta vai olisiko se lopulta nostettu esiin esimerkiksi järjestötoiminnan tai muiden organisaatioiden kautta.

Erikseen tehdyn ehdotuksen ja siitä heränneen kiinnostuksen lisäksi kyse lienee myös arkiston laajentumisesta työväen historian tallettajasta kokonaisvaltaisemmaksi sosiaalishistorialliseksi arkistoksi, jolloin seksuaalivähemmistöjen järjestäytyneen toiminnan asiakirjojen tallentaminen sosiaalishistorian nimissä vaikuttaa luonteelta askeleelta. Samankaltaista kehitystä on Taavetin mukaan tapahtunut myös esimerkiksi Iso-Britanniassa, jossa työväenmuseot ja -arkistot ovat laajentuneet myös yleisemmällä tasolla sosiaalishistoriaa ja yhteiskunnallisten liikkeiden ja yhdistysten toimintaa taltioiviksi organisaatioiksi, usein julkisen rahoituksen lisääntymisen seurauksena.³⁷ Yhtenä syynä on mahdollisesti myös resurssien rajallisuus. Monilla seksuaalivähemmistöjen yhdistyksillä ja organisaatioilla ei ole resursseja oman arkiston ylläpitämiseen, joten sitä varten on etsittävä yhteistyötahoja, jotka voivat ottaa aineistot säilytettäväksi.

Työväen muistitietotoimikunnan lisäksi ainakin Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) on kerännyt kirjoituskeruissaan queer-aiheista muistitietoa, esimerkiksi vuoden 2014 *Sateenkaarinuorena ennen ja nyt* -keruulla, joten kyse ei ole mistään yksinoikeudesta. Taavetti huomauttaa arkistojen aatteellisuudesta ja miten SKS:n arkisto on perinteisesti palvellut kansallisaatetta ja suomalaisen kulttuurin edistämistä, siinä missä Työväen Arkisto voidaan nähdä jonkinlaisena vasta-arkistona: alun perin sisällissodan punaisen puolen historian tallentajana ja pyrkimyksenä täydentää sekä laajentaa käsitystä suomalaisuudesta ja suomalaisesta kulttuurista.³⁸ Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa harvemmin on

---

³⁵ Taavetti 2013, 29–30.

³⁶ Yksityisarkistojen kansallinen hankintapoliittinen työnjako ja hankintapoliittiset periaatteet, 2022.

³⁷ Taavetti 2016, 296.

³⁸ Taavetti 2021, 41.

haluttu osaksi valtavirtaista historiankertomusta, joten tätä vasten tarkasteltuna vaikuttaa loogiselta, että talletusvastuun ottaa arkisto, joka on jo valmiiksi profiloitunut vastakulttuurin ja marginaaliin jääneiden äänten edustajana.

Työväen Arkistossa säilytetyt aineistot ovat suurimmaksi osaksi syntyneet järjestötoiminnan ja aktivismin sekä tutkimuksen tuloksena, mutta joukossa on myös jonkin verran henkilökohtaisia aineistoja sekä pääasiallisena aineistonani toimivat muistitietoaineistot. Tosin on huomattava, että usein näissä saattaa esiintyä päällekkäisyyksiä, ja henkilöarkistojen sisällöt monesti nitoutuvat yhteen esimerkiksi aktivismiin tai seksuaalivähemmistöjen tutkimukseen liittyvien aineistojen kanssa. Tästä herää kysymys, miten arkistoihin voisi päätyä myös enemmän aineistoja queer-ihmisiltä, jotka eivät esimerkiksi ole olleet järjestöaktiiveja? Muiden aineistojen löytäminen ja tallentaminen arkistoon vaatisi aktiivista toimintaa paitsi arkistojen itsensä, myös aineistojen tekijöiden ja omistajien osalta. Kuitenkaan Työväen Arkistolla ei ole suurta rahoitusta kokoelmien keräämiselle, joten etenkin uusien aineistojen luovuttajien etsintä on vähäistä.³⁹ Monilla potentiaalisten aineistojen tuottajilla taas ei välttämättä ole minkäänlaista käsitystä arkistojen olemassaolosta tai toiminnasta ja näin ollen ei myöskään mahdollisuutta, kiinnostusta tai rohkeutta tarjota omia aineistojaan arkistoitavaksi.

Vähemmistöjen aineistojen keräämisen ja arkistoinen lisäksi myös niiden tutkimus saattaa helposti olla vain muutaman henkilön varassa, mikä näkyy myös oman työni tutkimuskirjallisuusluettelossa. Molemmat tarkastelemani muistitietokeruut ovat syntyneet Tuula Juvosen aloitteesta, yhteistyössä Työväen muistitietotoimikunnan kanssa. Myös arkistonäkökulmaa tarkastellessa tämä havainto nousee esiin, sillä merkittävä osa suomalaisten queer-aiheisten arkistolähteiden ja muistitiedon tutkimuksesta on Riikka Taavetin tekemää. Sekä Juvonen että Taavetti ovat nostaneet esiin myös tutkimuksen suurimman haasteen: miten löytää seksuaalivähemmistöjen aineistoja arkistosta, jos ne eivät liity aktiiviseen yhteiskunnalliseen toimintaan tai erityisesti seksuaalivähemmistöön kuulumista käsittelevään muistitietokeruuseen?

Tietosuojaan liittyvät kysymykset ovat seksuaalivähemmistöjen historiaa käsittelevää tutkimusta tehdessä väistämättömiä. Juvosen mukaan tietosuojan ylikorostaminen ja seksuaalisuuden automaattinen määrittely arkaluontoiseksi tiedoksi johtaa mahdollisesti

---

³⁹ Taavetti 2016, 297.

siihen, että seksuaalivähemmistöjä koskevien arkistoaineistojen löytäminen tehdään lähestulkoon mahdottomaksi.⁴⁰ Ensisijaisena syynä korostetulle tietosuojalle monien mieleen luultavasti nousee ensisijaisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kokema syrjintä ja halu suojella heitä siltä, että heidän aineistojaan käytetään heitä vastaan. Tämä on todennäköisesti myös perusteena sille, miksi esimerkiksi Setan aineistoihin vaaditaan Työväen Arkistossa tutkimuslupa arkistonjohtajalta. Arkistoilla on historiaa etenkin totalitaarisissa valtioissa sorron ja vallankäytön välineinä, ja lähes minkäänlaista pysyvää valtaa on vaikea kuvitella ilman arkistojen tarjoamaa legitimizeettiä.⁴¹ Näin ollen etenkin, jos yhteiskunnallinen ilmapiiri on queer-väestöä kohtaan vihamielinen, ei vaikuta perusteettomalta ajatella, että arkistolähteitä voidaan käyttää myös heitä vahingoittamaan pyrkiviin tarkoituksiin.

Vaikka tietosuojan tarkoitus on suojella aineistojen luovuttajien yksityisyyttä ja pyrkiä edistämään aineistojen eettistä käyttöä tutkimuksessa, on Juvosen esittämä huoli aineistojen saavutettavuudesta aiheellinen. Miten aineistot voidaan löytää, jos kaikki seksuaalivähemmistöihin viittaava piilotetaan käyttörajoitusten ja tietosuojan taakse? Juvonen mainitsee, miten esimerkiksi homoseksuaalisuutta käsittelevän aineiston piilottelun tietosuojan nimissä ja ilman muita perusteluja salaamiselle voidaan tulkita jopa suojelevan ennen kaikkea heteronormatiivista yhteiskuntajärjestystä siitä poikkeavan tiedon tuottamiselta.⁴² Seksuaalivähemmistöjen tutkimus tehdään erittäin hankalaksi, jos eksplisiittisesti vähemmistöistä kertovat aineistot rajataan saavuttamattomiin. Arkistoihin luovutetaan usein aineistoa henkilön perikunnan toimesta, joka saattaa myös suodattaa joukosta pois ”sopimattomaksi” kokemaansa aineistoa, tai aineiston tuottaja itse on saattanut tehdä niin etukäteen. Niin aineistojen tuottajat, luovuttajat kuin tutkijatkaan eivät ole immuuneja yhteiskunnan heteronormatiiviselle paineelle, joka johtaa usein olettamuksiin henkilöiden heteroseksuaalisuudesta, ellei toisin mainita. Tämä johtaa siihen, että ellei seksuaalisuutta ole suoraan aineistossa käsitelty, seksuaalivähemmistöjen edustajien ääntä on hankala löytää. Biseksuaalisuutta saatetaan esimerkiksi vähätellä tai se saatetaan joidenkin henkilöiden kohdalla kieltää kokonaan, jos heidän elämästään ei löydy jälkiä suhteista eri sukupuolten edustajien kanssa.

Vaikka tällainen toiminta ei olisikaan tietoista, tietosuojan aiheuttamat mahdolliset vaikeudet seksuaalivähemmistöjen tutkimukselle on hyvä tunnistaa, etenkin muistitietokeruiden

---

⁴⁰ Juvonen 2014, 140–141.

⁴¹ Ketelaar 2002, 226.

⁴² Juvonen 2014, 141.

kaltaisten aineistojen kohdalla, jolloin aineiston luovuttajat ovat tietoisia siitä, että aineistoja todennäköisesti tullaan käyttämään tutkimustarkoituksiin ja heillä on ollut mahdollisuus esimerkiksi vaatia nimensä jättämistä pois aineistosta. Juvonen esittää suojelun vaihtoehdoksi ”tiedon radikaalia avoimuutta”, jotta muillakin tutkijoilla ja erityisesti tutkimuksen kohteilla olisi pääsy tutkimusaineistoihin ja mahdollisuus haastaa heistä esitetyt näkemykset.⁴³ Mutkikkaammalta tällainen ratkaisu vaikuttaa sellaisten aineistojen kohdalla, jotka ovat päätyneet arkistoon niitä koskevien henkilöiden tahdosta riippumatta tai heidän tietämättään. Etenkin muistitietokirjoituksissa kirjoittajat ovat oman elämänsä lisäksi usein kuvanneet muita ihmisiä ja heidän elämäänsä, ja vähemmistöön kuuluvat henkilöt, joilla ei ole ollut mahdollisuutta vaikuttaa tekstiin ja mitä heistä siinä kerrotaan, ovat mahdollisesti tunnistettavissa kirjoituksista.⁴⁴ Kuitenkin avoimuuden lisääminen voisi auttaa siinä, että nämä henkilöt tulevat tietoisiksi siitä, mitä tietoja heistä on jäänyt arkistoon ja miten niitä käytetään, sekä saavat mahdollisuuden itse tarkastella heihin liittyviä aineistoja.

Kirjoittaessaan muistitiedon merkityksestä queer-tutkimukselle Taavetti mainitsee arkistojen käyttämien kuvailutietojen merkityksen sille, miten helposti tai vaikeasti queer-aineistot ovat löydettävistä. Seksuaalivähemmistöjen elämää käsitteleviä keruuvastauksia tai muita jälkiä on mahdollisesti sisällytetty moniin eri muistitietokeruisiin, jotka eivät ole aihetta suoraan käsitelleet, mutta tutkijan on vaikea löytää näitä jälkiä arkistosta, ellei aineistojen kuvailussa ole käytetty seksuaalivähemmistöihin liittyviä asiasanoja.⁴⁵ Näin ollen monet queer-elämän jäljet saattavat jäädä tutkijoiden huomion ulkopuolelle, luoden arkistojen hiljaisuutta. Esimerkin tästä Taavetti antaa lesboelämästä kirjoittamista käsitelleessä artikkelissaan: hajanaisia kuvauksia seksuaalivähemmistöistä löytyi toista aihetta käsitelleen keruun vastauksista, koska kansanrunousarkiston haussa on mahdollista käyttää asiasanahakua.⁴⁶ Kuitenkin monessa arkistossa asiasanahaku on rajallista aineistojen vähäisen kuvailun vuoksi, mikä johtunee pääasiassa resurssien puutteesta. Omia aineistojani hakiessani kävi ilmi, että puutteellisten kuvailujen lisäksi arkistojen kokoelmissa voi olla myös aineistoja, joita ei ole löydettävissä arkiston hakujärjestelmästä, koska niitä ei ole vielä järjestetty tai luetteloitu. Kuulin Unohtumattomat Hetket -keruusta ensimmäistä kertaa vasta vieraillessani Työvään

---

⁴³ Juvonen 2014, 142.

⁴⁴ Kivilaakso, Pesonen & Taavetti 2022, 109.

⁴⁵ Taavetti 2021, 47.

⁴⁶ Taavetti 2015, 13.

arkistossa, kun muistitietotoimikunnan sihteeri ehdotti sitä mahdolliseksi tutkimusaineistoksi. Kirjoitushetkellä sitä ei vielä kukaan löydä luetteloituna arkiston hakujärjestelmästä.

Kuvailujen merkitys korostuu myös etsiessä vähemmistöä vähemmistön sisältä. Esimerkiksi Setan aineistoista biseksuaalisuutta käsittelevien aineistojen löytäminen on lähes täyttä hakuammuntaa, sillä aineistoille ei ole annettu kovinkaan kattavia kuvailutietoja. Tämä on merkittävin syy, miksi päädyin käyttämään varsinaisena tutkimusaineistonani ainoastaan muistitietokeruita muiden arkistolähteiden sijaan. Näkymättömästä Näkyväksi ja Unohtumattomat Hetket -keruista biseksuaalisuutta koskevia mainintoja oli helpompi löytää, koska se usein tuli esiin joko keruuvastauksen otsikossa tai vastauksen alussa, jossa vastaajaa on pyydetty määrittelemään seksuaalisuutensa.

2.2 Sateenkaarihistorialliset muistitietokeruut ja biseksuaalit vastaajat

Juvonen ja Taavetti toteavat, että muistitietoon turvautuminen on lähes välttämätöntä queer-historiaa tutkiessa, kun halutaan kirjoittaa queer-ihmisten omasta näkökulmasta käsin. Muistelun avulla voidaan tavoittaa kokemuksia menneisyydestä, jotka pystytään myöhemmän tiedon ja sanaston avulla sanoittamaan, mutta toisaalta tämä tarkoittaa myös, että muistelusta ei pystytä rekonstruoimaan täydellisesti, millaisia tunteita kokemukset ovat tapahtumahetkellä herättäneet.⁴⁷ Etenkin queer-historiaa muistellessa tämä tulee hyvin ilmi: monet keruisiin vastaajat eivät välttämättä ole ensin osanneet sanoittaa omia tunteitaan tai seksuaalista tai sukupuolista identiteettiään, mutta ovat myöhemmin löytäneet sille oikealta tuntuvat sanat.

Suomessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin keskittyviä keruita on käyttämäni kahden Työvään Arkiston keruun lisäksi toteutettu vain muutama. Ensimmäinen suomalainen varsinaisesti queer-historiaa käsitellyt keruu järjestettiin vuonna 1993. SKS:n Kansanrunousarkiston toteuttama ja sen vastaajaverkostolle suunnattu kysely oli osa Jan Löfströmin tutkimusta, joka käsiteli homoseksuaalisuutta ja siihen sekä sukupuoliseen poikkeavuuteen liittyviä kokemuksia ja käsityksiä suomalaisessa agraarikulttuurissa.⁴⁸ Myöhemmin SKS järjesti vuoden 2014 alussa keruun otsikolla Sateenkaarinuorena nyt ja ennen, ja järjestämiseen osallistuivat sekä Seta että Nuorisotutkimusseura, joiden

---

⁴⁷ Juvonen & Taavetti 2022, 395.

⁴⁸ Juvonen & Taavetti 2022, 400.

tutkimushankkeessa keruuaineistoja hyödynnettiin.⁴⁹ Queer-historiaa sivuavia ja jopa suoraan käsitteleviä vastauksia saattaa löytyä myös muita aiheita koskevista keruista, mutta niiden seulominen aineistojen joukosta on hankalaa, etenkin vanhempien aineistojen tapauksessa, joissa aihetta ei välttämättä ole käsitelty suoraan.

Kirjoituskeruita järjestettäessä on yleensä annettu vapaa kirjoituskutsu, joka sisältää aiheen kuvauksen ja joitakin kysymyksiä, jotka ohjaavat kirjoittamaan avoimen vastauksen.⁵⁰

Näkymättömästä Näkyväksi -keruun esite on tallennettuna Työväen Arkistoon ja vapaasti tarkasteltavissa hakujärjestelmässä pdf-muodossa. Kutsussa esitellään keruun tarkoitus, josta kirjoitetaan pyrkimyksenä pelastaa lesbojen, homojen, bi- ja transihmisten historiaa tuhoutumiselta ja tallentaa näiden omakohtaisia kokemuksia myöhempää kulttuurin- ja historiantutkimusta varten. Keruuvastauksia sai lähettää viiden kuukauden ajan, vuoden 2005 heinäkuun alusta marraskuun loppuun.⁵¹ Tämän lisäksi on annettu yksityiskohtaiset vastausohjeet ja määritelty keruun aihetta laajemmin. Vaikka tutkimuskäytön mahdollisuus mainitaan esitteessä, keruuta ei suoraan linkitetä osaksi mitään tiettyä tutkimushanketta. Keruu toteutettiin kuitenkin myös yhteistyössä Työväenmuseumo Werstaan kanssa ja se liittyi samana vuonna järjestettyyn ”Vaarin paketti ja sateenkaarinappi” -näyttelyyn, joka käsittelee sateenkaarihistoriaa.⁵²

Unohtumattomat Hetket -keruun verkkosivut on suljettu eikä sivuja ole tiedettävästi arkistoitu, joten alkuperäistä kysymyslomaketta tai muita sivulla mahdollisesti näkyneitä tietoja ei enää ole mahdollista tarkastella. Keruun Facebook-sivu on kuitenkin vielä olemassa ja lisäksi Tuula Juvonen on kuvannut keruun taustaa ja toteutusta yksityiskohtaisesti sen pohjalta kirjoittamassaan artikkelissa. Kyselylomake oli täytettävissä verkkosivuilla vuonna 2018 kesäkuun alusta marraskuun loppuun, ja tietoa keruusta jaettiin ensisijaisesti Facebookissa, erityisesti sateenkaarihistoriakuukauden aikana, joka järjestettiin Suomessa ensimmäistä kertaa 20.10–20.11.2018.⁵³ Keruun järjestämisestä kirjoitettiin Demokraatti-lehdessä sekä Työväen sivistysliiton verkkosivuilla ja kyselylomakkeen osoitteen sisältäviä mainoksia jaettiin esimerkiksi Kokkolan ja Helsingin Pride-tapahtumissa, mutta muuten lisänäkyvyyttä hankkeelle ei Juvosen mukaan ostettu.⁵⁴ Lisäksi Aikku Meura, yksi keruun

---

⁴⁹ SKS, Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -keruuesite.

⁵⁰ Kivilaakso, Pesonen & Taavetti 2022, 97.

⁵¹ Työväen Muistitietotoimikunta - Näkymättömästä näkyväksi -keruuesite; Työväen Arkisto (TA).

⁵² Juvonen & Taavetti 2022, 402.

⁵³ Juvonen 2019, 3.

⁵⁴ Juvonen 2019, 3.

potentiaalisista vastaajista, ehdotti Juvoselle kirjoituskahvilan järjestämistä, ja näin myös tehtiin: kirjoituskahviloita, joissa joukko ihmisiä kokoontui yhdessä kirjoittamaan keruuvastauksia, järjestettiin sekä Helsingissä että Turussa.⁵⁵

Näkymättömästä Näkyväksi -keruun kirjoituskutsu sopii edellä mainittuihin vapaamuotoisen kutsun raameihin hyvin. Vastaajaa kehoitetaan kaivelemaan muistiaan ja kutsun loppuun on sisällytetty pitkä lista aiheen pariin johdattavia kysymyksiä, joiden avulla päästä alkuun, joskin lopussa muistutetaan, että aiheen muisteluun voi myös löytää kysymysten ulkopuolelta.⁵⁶ Unohtumattomat Hetket on vastausmuodoltaan kyselymäisempi, oletettavasti osittain toteutustavan eli verkkolomakkeen vuoksi, tosin Juvosen mukaan kaksi vastaajaa lähetti vastauksensa kirjeitse tai sähköpostitse.⁵⁷ Vaikka alkuperäistä lomaketta ei ole mahdollista tarkastella, sen muoto ja kysymykset on mahdollista nähdä vastauksista, joissa lomakemuoto on säilytetty sellaisenaan. Kyselylomakkeessa pyydetään vastaajaa kertomaan, miten hän määrittelee vastaushetkellä sukupuolensa ja seksuaalisuutensa, sekä neljä muistitietoon keskittyvää kysymystä, joilla haettiin merkittäviä muistoja sekä internetissä että sen ulkopuolella tapahtuneesta vuorovaikutuksesta. Näille on annettu termit: henkilökohtainen muisto, yhteiskunnallinen muisto, risteytyvä muisto ja nettimuisto. Ilman verkkosivujen tarkastelumahdollisuutta on vaikea sanoa, onko vastaajille annettu kysymysten lisäksi tarkempia vastausohjeita.

Keruiden erilaiset ohjeet ja keräystavat johtavat erilaisiin vastausten muotoihin.

Näkymättömästä Näkyväksi -keruun vastaukset on kaikki toimitettu postitse tai sähköpostilla. Vastausten pituus ja muoto vaihtelevat, jotkin niistä ovat sivun tai parin mittaisia, toiset taas pidempiä muisteluita, joista jotkin ovat jopa useiden kymmenien sivujen pituisia. Sen sijaan Unohtumattomat Hetket -keruun vastaukset, jotka pääasiassa lähetettiin verkkokyselylomakkeen kautta, ovat lyhyempiä, jotkin vain yhden rivin pituisia. Juvonen ja Taavetti huomauttavat, että kirjoituskahviloissa tuotetut vastaukset, joita yleensä oli suunniteltu ja punnittu tarkemmin, olivat pidempiä kuin muut vastaukset, joita he kuvailevat sattumalta muun nettisurffailun lomassa kirjoitetuiksi.⁵⁸ Muiden kirjoittajien läsnäolo kirjoituskahvilatapahtumassa ja sen tuoma yhteisöllisyys on saattanut kannustaa kirjoittajia syvällisempään pohdintaan sekä mahdollisesti nostanut esiin muistoja, joita vastaaja ei yksin

---

⁵⁵ Juvonen & Taavetti 2022, 403–404.

⁵⁶ Työväen Muistitietotoimikunta - Näkymättömästä näkyväksi -keruuesite; Työväen Arkisto (TA).

⁵⁷ Juvonen 2019, 4.

⁵⁸ Juvonen & Taavetti 2022, 404.

kirjoittaessaan välttämättä olisi tullut ajatelleeksi. Ilman alkuperäistä lomaketta on mahdotonta sanoa, oliko vastauksille asetettu tiettyä merkkimäärärajoitusta, mikä ei ole nettikyselyissä ja -lomakkeissa harvinaista. Vaikka vastauksen pituutta ei olisikaan rajoitettu, on mahdollista, että vastaajat ovat myös tottumuksesta kirjoittaneet lyhyitä vastauksia, koska sellaisia on toivottu tai vaadittu muissa samankaltaisissa kyselyissä.

Biseksuaalisten vastaajien äänet ovat vähemmistössä molemmissa tarkastelemisni keruissa. Näkymättömästä Näkyväksi -keruun 17 vastauksesta vain yksi vastaaja kutsuu itseään biseksuaaliksi. Unohtumattomat Hetket -keruun 72 vastaajasta biseksuaaleiksi suoraan itsensä määritteleviä on 11. Tämän lisäksi joukossa on joitakin vastaajia, joiden määritelmät seksuaalisuudestaan ovat monimutkaisia, he saattavat esimerkiksi käyttää itsestään termiä queer ja tarkemmin määritellesään mainitsevat biseksuaalisuuden, kuten yhden vastaajan tapauksessa, joka on määritellyt seksuaalisuutensa termein ”queer” ja ”bi/ace⁵⁹”.⁶⁰ Osa vastaajista kertoo määritelleensä itsensä biseksuaaliksi jossain vaiheessa elämäänsä, mutta määrittelee vastaushetkellä seksuaalisuutensa toisella tavalla, ja jotkin vastaajista ovat itselleen sopivista termeistä epävarmoja ja mahdollisesti vierastavat määrittelyn tarvetta. Joissakin vastauksissa esiintyy kokemuksia, jotka voisi katsoa biseksuaalisuutta ilmentäväksi, mutta tarkempi määrittely puuttuu ja vastaaja ei välttämättä olet kokenut asiaa tällä tavalla.

Jäljet biseksuaalien elämästä eivät rajoitu ainoastaan heidän itse kirjoittamiinsa keruuvastauksiin, vaan lisäksi heistä ja biseksuaalisuudesta löytyy useita mainintoja myös muistitietokeruiden muista vastauksista. Nämä maininnat ovat usein lyhyitä ja liittyvät esimerkiksi kirjoittajien ystäviin tai seurustelukumppaneihin, jotka ovat biseksuaaleja. Joissakin vastauksissa mainitaan yhteisöjä, joissa biseksuaalit ovat olleet mukana. Tämän lisäksi suuri osa maininnoista liittyy vastaajien oman seksuaalisen suuntautumisen pohtimiseen ja sen mahdolliseen muutokseen.

2.3 Keruisiin vastaamisen vaikutustekijät ja ulkopuolelle jäävät

Kaikkien tarinat eivät päädy arkistoon, eivätkä muistitietokeruut tavoita läheskään kaikkia potentiaalisia vastaajia. Keruuseen osallistumiseen vaikuttavat monet seikat, ja kaikilla ei ole samanlaisia valmiuksia tai halukkuutta osallistua oman elämäntarinansa tallentamiseen ja

---

⁵⁹ Ace = aseksuaali.

⁶⁰ UH 38.

luovuttamiseen. Vaikka keruisiin on vastannut kymmeniä ihmisiä, esimerkiksi Helsinki Pride -kulkueeseen osallistui vuonna 2017 noin 35000 ihmistä ja määrä on sittemmin kasvanut entisestään.⁶¹ Tarkasteltujen muistitietokeräysten ulkopuolelle jää valtava määrä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajia, ja näin ollen myös monen biseksuaalin mahdollinen tarina.

Suurin haaste keruisiin osallistumiselle lienee ennen kaikkea näkyvyyden puute. Vaikka muistitietokeruilla on pitkä perinne, vastaajamäärä voi jäädä usein pieneksi, koska keruiden olemassaolosta ei ole laajempaa tietoa. SKS ylläpitää omaa muutamien satojen ihmisten laajuista vastaajaverkostoaan, joka koostuu vakituista keruisiin vastaajista, joille lähetetään tietoa käynnissä olevista arkiston keruista kahdesti vuodessa.⁶² Vastaajaverkosto on hyvä keino tavoittaa jo valmiiksi keruisiin osallistuvia, mutta kaikki aiheet eivät välttämättä kosketa heitä tai heidän läheisiään. Kaikilla arkistoilla tai toimijoilla, jotka keruita järjestävät, ei myöskään välttämättä ole vakituista verkostoa, josta kerätä vastauksia, joten etenkin pienempien tahojen järjestämällä keruilla voi olla vaikeuksia tavoittaa toivottuja kohderyhmiään. Keruiden mainostaminen vie paljon resursseja, joita kerääjäorganisaatioilla ei välttämättä ole, jolloin keruukutsut hukkuvat helposti muiden mainosten ja sosiaalisen median sisällön sekaan eivätkä tavoita ihmisiä, jotka eivät jo valmiiksi seuraa oikeita tilejä tai etsi keruisiin liittyvää sisältöä aktiivisesti itse.

Katri Kivilaakso, Pete Pesonen ja Riikka Taavetti mainitsevat, että myös muistitietokirjoittamisen ja keräävän tahon tuttuus ovat vastaajien tavoittelukeinojen lisäksi oleellisia vaikuttajia osallistumiseen.⁶³ Jos muistitiedon ja kirjoituskeruiden konseptit ovat vieraita suurelle osalle kohderyhmästä, jolta muistelua toivotaan, vastaajia on todennäköisesti hankala löytää. Myös järjestäjätahon vieraus saattaa vaikuttaa osallistumishalukkuuteen. Esimerkiksi arkistojen toiminta saattaa olla monille tuntematonta tai niihin voi liittyä mielikuvia tai käsityksiä, joista järjestäjät eivät välttämättä ole tietoisia: Kivilaakso, Pesonen ja Taavetti nostavat tästä esimerkiksi SKS:n arkistoon pitkään liitetyn porvarillisen imagon, ja nykyisen mielikuvan neutraaliudesta.⁶⁴ Molemmat tarkasteleman keruut ovat Työväen muistitietotoimikunnan kanssa yhteistyössä järjestettyjä, jolloin järjestäjätahon painottuneisuus ja kiinnostus työväenluokan muistoihin sekä vasemmistolainen imago ovat

---

⁶¹ Helsinki Pride -yhteisö, 2024.

⁶² Kivilaakso, Pesonen & Taavetti 2022, 91.

⁶³ Kivilaakso, Pesonen & Taavetti 2022, 102.

⁶⁴ Kivilaakso, Pesonen & Taavetti 2022, 104.

saattaneet vaikuttaa potentiaalisten vastaajien ennakkokäsityksiin, ja sekä kannustaa että käännäyttää pois mahdollisia osallistujia.

Etenkin vähemmistöryhmien tapauksessa muistitiedon keräämisen esteeksi saattaa muodostua myös luottamuksen puute. Monien vähemmistöjen, myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen, suhde valtion instituutioihin saattaa olla rikkonainen ja epäluuloinen, jolloin arkistoja, joiden toiminta on kytköksissä viranomaisiin, ei nähdä oman yhteisön historian säilyttämiseksi turvallisena paikkana.⁶⁵ Oleellinen kysymys monelle potentiaaliselle osallistujalle saattaa olla myös kerääjätahon kuuluminen yhteisöön. Vaikka queer-yhteisö ei ole täysin universaali ja siihen kuuluvat henkilöt eivät jaa täysin samaa kokemusmaailmaa, kerääjätahon yhteisöön kuulumisen saattaa lisätä vastaajien luottamusta.⁶⁶ Jos esimerkiksi keruuta järjestämässä on vaikkapa seksuaalivähemmistöjen oma järjestö ja julkisesti seksuaalivähemmistöön kuuluva tutkija, vastaajat saattavat ajatella, että keruutaho ymmärtää, mistä he vastauksissaan puhuvat sen perusteella, että heillä on mahdollisesti samankaltaisia kokemuksia.

Kuitenkin on myös mahdollista, etenkin useiden tahojen tehdessä yhteistyötä, että vaikka yksi tahoista näyttäytyisi vastaajille luotettavana, toiseen järjestäjään suhtautuminen saattaa olla varautuneempaa. Juvonen ja Taavetti arvelevat Näkymättömästä Näkyväksi -keruun vastaajamäärän jääneen pieneksi, koska queer-yhteisö ei kokenut tarinoidensa kertomista ”ulkopuoliselle” arkistolle omakseen.⁶⁷ Vaikka suomalainen arkistoperinne ei ole yhtä jakautunut viranomaisten ja yhteisöjen omien arkistojen välillä kuin angloamerikkalaisessa kulttuurissa, mielikuva arkistojen ”virallisuudesta” saattaa nostaa joidenkin kynnystä vastata, ei ainoastaan epäluottamuksen vuoksi, vaan mahdollisesti myös, koska omaa muistelua ei koeta tarpeeksi tärkeäksi ja arkistoinen arvoiseksi. Myös aineiston mahdollinen tutkimuskäyttö ja anonymisointi tai sen puute saattavat muodostua esteiksi joillekin vastaajille, jos heillä ei ole tarpeeksi tietoa, jolloin kerääjätahon läpinäkyvyys ja selkeä ilmaisu siitä, miten kerättyjä aineistoja voidaan hyödyntää ja millaisia rajoituksia niiden käyttöön voi tehdä, on tärkeää.

Jenny Kangasvuo nostaa esiin biseksuaalisuuden itsemäärittelyn ja siihen liittyvät ristiriidat: biseksuaalisuus on jotain, mitä ihmisen on itse löydettävä itsestään ja nimettävä, mutta

---

⁶⁵ Taavetti 2016, 294.

⁶⁶ Juvonen & Taavetti 2022, 397.

⁶⁷ Juvonen & Taavetti 2022, 402.

pelkkää itsensä kutsumista biseksuaaliksi ei siitä huolimatta välttämättä pidetä aitona, jos sitä eivät edellä tai seuraa parisuhteet eri sukupuolia olevien ihmisten kanssa.⁶⁸ Biseksuaalisuutta saatetaan siis kyseenalaistaa, jos esimerkiksi itsensä biseksuaaliksi määrittelevällä naisella ei ole kokemusta naisten kanssa seurustelusta. Monella biseksuaalilla saattaa olla seurustelukokemuksia ainoastaan ns. ”heteroseksuaalisista suhteista”, mikä saattaa vaikeuttaa heidän suhdettaan LGBTQ-yhteisöön kuulumiseen ja näin ollen osallistuminen vähemmistölle tarkoitettuun keruuseen ei välttämättä houkuttele heitä, koska he eivät välttämättä koe kuuluvansa kohderyhmään kokemusten puutteen vuoksi, tai koska he eivät muuten koe olevansa osa yhteisöä. Esimerkiksi yksi Unohtumattomat Hetket -keruun vastaaja toteaa, miten hänen ensimmäinen tyttöystävänsä, jonka ainoa naissuhde hän tietävästi on ollut, ei miellä erityisen voimakkaasti itseään seksuaalivähemmistöön kuuluvaksi, vaikka tietää olevansa kiinnostunut miehistä ja naisista.⁶⁹ Näin ollen jos ei koe varsinaisesti kuuluvansa seksuaalivähemmistöjen yhteisöön, ei näillä ihmisillä välttämättä ole tarvetta tallettaa omaa historiaansa tässä kontekstissa, jolloin keruuseen osallistumista ei nähdä houkuttelevana tai tarpeellisena.

Toisinaan keruuvastauksista saattavat puuttua joidenkin yhteisön jäsenten äänet kokonaan. Aineistossani on merkillepantavaa, että biseksuaaliset cissukupuoliset miehet ovat jääneet täysin keruiden ulkopuolelle, sillä heiltä ei ole tullut yhtäkään vastausta. Vastaajien joukossa ainoat biseksuaaleiksi identifioituvat miehet ovat transsukupuolisia miehiä. Myös Juvonen huomioi cismiäisten vastausten vähäisyyden Unohtumattomat Hetket -keruuta käsittelevässä artikkelissaan: vastauksia cismiehiltä on kaksi, ja molemmat heistä määrittelevät itsensä homoseksuaaleiksi. Transmiehiltä vastauksia sen sijaan on useampia, siinä missä transfeminiinit vastaajat puuttuvat kokonaan. Juvonen mainitsee myös, että seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen keskittyvä kysely on mahdollisesti puhutellut huonosti cismiehiä.⁷⁰ Näkymättömästä Näkyväksi -keruuseen ainoa biseksuaalin vastaus tuli cissukupuoliselta naiselta. Sen sijaan miesvastaajia kokonaisuudessaan oli enemmän kuin myöhemmässä keruussa. Vastaajien joukosta omakohtaisista kokemuksistaan kertovat määrittelevät yhtä transvestiittiheteromiestä lukuun ottamatta itsensä homoseksuaaleiksi.

---

⁶⁸ Kangasvuo 2014, 334.

⁶⁹ UH 5.

⁷⁰ Juvonen 2019, 4–5.

Mukana on myös yksi kertomus, jossa kuvataan naimisissa oleva mies ja nainen, sekä miehen kanssa suhteessa oleva toinen mies.⁷¹

Miksi biseksuaalisten cismiesten äänet ovat jääneet keruiden ulkopuolelle? Yhtenä mahdollisena syynä voi olla yleinen negatiivinen suhtautuminen miesten biseksuaalisuuteen, jonka Kangasvuo nostaa esiin väitöskirjassaan sekä pornomateriaalia että valtavirtalehdistön artikkeleja käsittelevissä luvuissa. Biseksuaalisten miesten kiinnostus miehiin esitetään joko naurettavana homouden peittely-yrityksenä tai ongelmallisena heteroseksuaalisen avioliiton uhkana. Artikkeleiden esimerkit kuvaavat kaksoiselämää eläviä biseksuaalisia miehiä, joilla vaimojensa lisäksi on satunnaisia miespuolisia seksikumppaneita ja joiden on määriteltävä itsensä biseksuaaliksi, kun heidän halunsa miehiä kohtaan syrjäyttää naisiin kohdistuvan halun, mutta homoseksuaaliksi itsensä kutsuminen tuntuu liian leimaavalta ja uhkaavalta.⁷² Bi-miesten suuntautumisen vähättely ja automaattinen nimittäminen kaapissa oleviksi homoseksuaaleiksi luultavasti johtaa siihen, että monet bi-miehet myös pysyvät vaiti omasta suuntautumisestaan ja saattavat mukautua heteronormatiivisiin odotuksiin eivätkä koe yhteyttä LGBTQ-yhteisöön.

Kangasvuo huomauttaa lisäksi, että siinä missä naisten biseksuaalisuus esitetään usein kepeänä viihteenä ja ohimenevänä vaiheena, miesten biseksuaalisuus koetaan ”todellisemmaksi” ja vakavammaksi, sekä yleensä uhaksi biseksuaalisen miehen kanssa parisuhteessa olevalle naiselle.⁷³ Sekä mies- että naispuolisiin biseksuaaleihin kohdistetaan mieskeskeinen, kaksijakoinen seksuaalikäsitely, jossa biseksuaaliset naiset oletetaan kokeilunhaluisiksi heteroiksi ja miehet homoseksuaaleiksi, jotka yrittävät kieltää oman suuntautumisensa. Naisten välistä rakkautta ja seksiä ei nähdä vakavana, kun taas miesten välinen kiinnostus koetaan ongelmaksi ja heteronormatiivista järjestystä uhkaavaksi. Jos vastaavanlainen käsitys pysyttelee sitkeästi vallitsevana kuvauksena sekä valtavirtamediassa että pornossa, on todennäköistä, että se ei erityisemmin rohkaise biseksuaalisia miehiä avoimuuteen omasta identiteetistään tai elämänsä muistelusta, edes nimimerkin tai anonymiteetin takaa.

Yhteiskunnalliset asenteet seksuaalivähemmistöjä kohtaan heijastuvat myös keruisiin. Tarkastelemieni keruiden vastausmäärissä on melkoinen ero: vuoden 2018 keruu houkutteli

---

⁷¹ TMT 463: Työväen Arkisto (TA).

⁷² Kangasvuo 2014, 273–274; 301–302.

⁷³ Kangasvuo 2014, 288; 333.

55 vastausta enemmän kuin vuoden 2005 keruu. Vuosikymmenessä queer-väestö tuskin on suoranaisesti moninkertaistunut. Sen sijaan yhteiskunnallinen ja viestinnän sekä verkostojen kehitys selittävät paremmin vastaajamäärän kasvua. Vaikka näiden keruiden välillä on ”vain” 13 vuotta, yhteiskunnallinen ilmapiiri ja queer-väestön oikeuksien ja heitä koskevien asenteiden kehitys on tällä välillä kulkenut eteenpäin nopeasti ja vähemmistöt elävät entistä näkyvämmiin ja avoimemmin, mikä on epäilemättä vaikuttanut vastaajamääriin.

Laki samaa sukupuolta olevien parisuhteen rekisteröinnistä tuli voimaan maaliskuussa 2002.⁷⁴ Näkymättömästä Näkyväksi -keruun aikaan parisuhteen rekisteröinnin mahdollisuus oli siis vielä kohtuullisen tuore. Monet vastauksista keskittyivät huomattavasti vanhempiin muistoihin, ja rekisteröity parisuhde tai sen mahdollisuus mainitaan yhdessä vastauksessa ohimennen. Unohtumattomat Hetket -keruun vastaajista kolme mainitsevat rekisteröidyn parisuhteen, ja yksi heistä kuvailee lain läpimenon herättämiä tunteita seuraavasti:

”Silloin koin, että minulle kuului tämä oikeus: saada vahvistaa liittoni yhteiskunnan silmissä. Ei ollut järin nyreissäni siitä, että sain rajallisemmat oikeudet kun valtaväestö? Sainhan kuitenkin jotain, tuskin tällaisen vähemmistön edustaja voi muuta toivoa.”⁷⁵

Sen sijaan avioliittolain muutos, joka mahdollisti samaa sukupuolta olevien avioliiton, nousee toistuvasti esiin Unohtumattomat Hetket -keruun vastauksissa merkittävänä hetkenä.

Kansalaisaloitteesta alkunsa saanut laki hyväksyttiin eduskunnassa vuoden 2014 lopussa ja se tuli voimaan maaliskuussa 2017.⁷⁶ Merkittävää lain ympärillä vallinneessa keskustelussa oli myös muiden kuin seksuaalivähemmistöjen itsensä osallistuminen lain kannatukseen ja vähemmistön oikeuksien ajamiseen. Laajempi yhteiskunnallinen hyväksyntä on lisännyt queer-väestön turvallisuutta ja mahdollistanut elämisen ilman ns. ”kaapissa pysyttelyä”. Vaikka syrjintä ei ole kadonnut, siitä on tehty vähemmän yleisesti hyväksyttyä esimerkiksi kouluissa ja työpaikoilla.

Lakimuutosten lisäksi tietoisuus seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä yleisesti on lisääntynyt, erilaiset identiteetit ja niiden termistöt tunnetaan paremmin ja näiden vähemmistöjen edustajat ovat näkyvämmiin esillä. Tästä kertoo paitsi Unohtumattomat Hetket -keruun suurempi vastaajamäärä, myös vastaajien identiteettien laajempi variaatio. Vaikka Näkymättömästä Näkyväksi -keruun esitteessä kutsuttiin mukaan myös esimerkiksi

⁷⁴ Laki rekisteröidystä parisuhteesta 950/2001.

⁷⁵ UH 22.

⁷⁶ Laki avioliittolain muuttamisesta 156/2015.

transihmiset, yksikään transsukupuolinen henkilö ei vastannut keruuseen, eikä vastauksissa käsitelty toisen henkilön näkökulmasta transsukupuolisuutta. Unohtumattomat Hetket keräsi sen sijaan useita trans- ja muunsukupuolisia vastaajia. Myös bi-, pan- ja aseksuaalisia vastaajia on enemmän, oletettavasti, koska tiedon ja näkyvyyden lisääntyminen ovat paitsi rohkaisseet osallistumaan keruuseen, myös auttaneet ihmisiä löytämään heille itselleen sopivat termit identiteettinsä sanoittamiseen ja omista kokemuksistaan kertomiseen.

Juvonen ja Taavetti nostavat esiin myös keruun kysymyksenasettelun: siinä missä vanhempi homo- ja lesbotutkimus usein asettaa odotukset pysyville ja yleensä binääriseen ajatteluun perustuville identiteeteille, Unohtumattomat Hetket -keruun asettelussa on otettu huomioon identiteettien asettuminen binäärien väliin tai ulkopuolelle sekä niiden mahdollinen muutos. Lisäksi keruuseen kutsuttiin vastaamaan myös liittolaiset, cissukupuoliset ja heteroseksuaaliset vastaajat, joille yhdenvertaisuuskokemukset ovat tärkeitä.⁷⁷

Näkymättömästä Näkyväksi -keruun kutsussa kerrotaan keruun olevan tarkoitettu ”lesboille, homoille, bi- ja transihmisille”, joskin mukaan on pyydetty kokemuksia myös heidän läheisiltään sekä ”laajemmin muut ihmiset, joilla on omakohtaisia kokemuksia ja muistoja lesboista, homoista, bi- ja transihmisistä”.⁷⁸ Vaikka määrittelyt ovat ensikatsauksella samankaltaisia, ne ovat kuitenkin jäykempiä ja jättävät ulkopuolelle useita seksuaalisuuden ja sukupuolen määrittelyjä.

Internetin ja sosiaalisen median käytön lisääntyminen on todennäköisesti lisännyt näkyvyyttä ja auttanut vastaajamäärän kasvattamisessa. Unohtumattomat Hetket -keruun sivuston ja Facebook-sivun linkkejä on mahdollisesti jaettu eri sosiaalisen median tileillä tai niille on voinut päätyä myös sattumalta. Näkymättömästä Näkyväksi -keruun mainostamisesta en ole löytänyt tarkkoja tietoja, mutta vastaajamäärän perusteella voidaan olettaa potentiaalisten mainosten tavoittaneen huomattavasti vähemmän ihmisiä, etenkin sellaisia henkilöitä, jotka eivät esimerkiksi osallistuneet aktiivisesti Setan tai muiden järjestäjätahojen toimintaan tai olleet siitä tietoisia. Kahdeksan vastaajaa mainitsi nimittäin teksteissään Setan, joskin harvat heistä osallistuivat aktiivisesti muuhun toimintaan kuin järjestön järjestämiin bileisiin. Eräs vastaaja kirjoitti, ettei osallistunut Setan tapahtumiin tai toimintaan, mutta tilasi näiden julkaisemaa lehteä ja löysi Näkymättömästä Näkyväksi -keruun esitteen vieraillessaan Setan paikallistoimistossa Tampere Prideen aikaan.⁷⁹ Yhden keräjäjäätason tuttuus on todennäköisesti

⁷⁷ Juvonen & Taavetti 2022, 403.

⁷⁸ Työväen Muistitietotoimikunta - Näkymättömästä näkyväksi -keruuesite; Työväen Arkisto (TA).

⁷⁹ TMT: 463: 12958: Työväen Arkisto (TA).

rohkaissut vastaajia osallistumaan, vaikka he eivät olisikaan aktiivijäseniä. Verkostojen merkitys korostuu kuitenkin myös uudemman keruun kohdalla. Vaikka netissä on saattanutkin jopa satunnaisesti törmätä keruuseen, esimerkiksi mahdollisuudet osallistua kirjoituskahviloihin ovat rajattuja, jos niistä ei ole kuullut etukäteen ja jos niitä ei järjestetä lähellä omaa asuinpaikkaa.

Sekä internet että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yleinen näkyvyyden ja tiedon lisääntyminen ovat mahdollisesti vaikuttaneet myös vastausten ikäjakaumaan.

Näkymättömästä Näkyväksi -keruun vastauksissa ei kerrota vastaajien ikää eikä suurin osa heistä mainitse sitä tekstissä suoraan. Kuitenkin heidän kirjoittamistaan kokemuksista käy ilmi, että kaikki vastaajat ovat aikuisia, ja suurimmaksi osaksi ylittäneet täysi-ikäisyyden rajan kauan ennen keruujakohtaa. Unohtumattomat Hetket -keruussa on kysytty vastaajien ikää ja vastaajien ikähaarukka on laaja. Keruun vastaajat ovat syntyneet vuosina 1941–2002, joista 30 vastaajaa ovat 1990- ja 2000-luvulla syntyneitä.⁸⁰ Vastauksissa nousee esiin näin ollen huomattavasti myös nuorempien henkilöiden ja jopa teini-ikäisten kokemuksia lähivuosilta, siinä missä vanhemman keruun vastaajien teini-iän kokemukset ovat pidemmän ajan takaa.

Vastausmuodon yksinkertaistaminen ja selkeämmin määritellyt kysymykset ovat todennäköisesti myös auttaneet keräämään suuremman vastaajamäärän. Lomakemuotoinen vastaaminen on mahdollisesti laskenut kynnystä osallistua, siinä missä pidemmän ja vapaamuotoisen muistelun aloittaminen saattaa tuntua hankalalta etenkin kokemattomammille kirjoittajille, jotka eivät ole aiemmin keruusiin osallistuneet. Lisäksi vastausmuoto on vaivattomampi kuin sähköpostin tai perinteisen kirjeen lähettäminen. Toisaalta se johtaa myös lyhyempiin vastauksiin, kun lomakkeen äärelle ei jäädä välttämättä pohtimaan aihetta pidemmäksi aikaa. Tästä kertoo myös se, miten kirjoituskahviloissa laaditut vastaukset olivat usein pidempiä ja harkitumpia kuin muut keruun vastaukset.⁸¹ Jos vastaamaan ryhdytään satunnaisena aikana ilman ennakkoharkintaa, ei vastaajalle välttämättä juolahda mieleen monia muistoja, joista kirjoittaa ja jotka liittyisivät keruuaiheeseen.

---

⁸⁰ Juvonen 2019, 4–5.

⁸¹ Juvonen & Taavetti 2022, 403–404.

3 Biseksuaalisuus (ja sen puute) keruuvastauksissa

3.1 Sivumaininnat, välivaiheet ja ennakkoluulot

Biseksuaalisuus jää useissa seksuaalivähemmistöjä käsittelevissä teksteissä sivuosan rooliin, lyhyeksi maininnaksi muiden, usein selkeämmäksi koettujen identiteettien varjoon.

Biseksuaalisuutta ei monissa teoriasuuntauksissa ole nähty varsinaisena identiteettinä tai elettyä kokemuksena, vaan kehityksen välitilana.⁸² Vaikka tällainen ajattelu ei olisi tietoista, se on mahdollisesti johtanut siihen, että biseksuaalisuuden käsittelyä esimerkiksi jaettaessa tietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä ei koeta tärkeäksi, tai että muiden identiteettien tarkempi käsittely riittää kattamaan myös biseksuaalisuuden, jota ei välttämättä pidetä yhtä aitona tai vakavasti otettavana kuin muita identiteettejä. Tämä on mahdollisesti yhtenä syynä myös siihen, miksi biseksuaalisuuden historiaa on tutkittu vähemmän kuin homojen ja lesbojen historiaa. Toisaalta biseksuaalit linkittyvät tiiviisti näiden yhteisöjen historiaan, vaikka eivät olisikaan erityisen näkyviä, sillä he ovat toimineet osana homojen ja lesbojen yhteisöjä, ja heidät on usein luokiteltu näihin kategorioihin ulkopuolisten toimesta esimerkiksi samaa sukupuolta olevan kanssa seurustelun perusteella, vaikka eivät itse olisikaan määritelleet itseään homoiksi tai lesboiksi.

Identiteettien liukuvuus ja päällekkäisyys saattaa myös vaikuttaa sivuuttamiseen sekä siihen, että yksittäisen seksuaalivähemmistön historian tutkiminen käy hankalaksi. Joskus aineistoa pelkästään biseksuaalisuudesta ei yksinkertaisesti ole tarpeeksi, tai aiheet ovat niin päällekkäisiä esimerkiksi panseksuaalisuuden kanssa, että ne käsitellään yhdessä, kuten esimerkiksi Juvonen tekee kirjoittaessaan näistä identiteeteistä *Unohtumattomat Hetket* -keruun tuloksia käsittelevässä artikkelissaan. Kyse ei välttämättä ole tarkoituksellisesta yrityksestä vähätellä tai häivyttää biseksuaalisuutta, vaan siitä, että usean eri termein identifioituvan vähemmistön jäsenillä on hyvin samankaltaisia kokemuksia ja nämä ovat saattaneet käyttää elämänsä aikana molempia termejä. Näistä syistä harkitsin aineistoa valikoidessani ensin itsekkin myös panseksuaalien vastausten sisällyttämistä, ja tarkemman selauksen jälkeen huomasin, että näin olisi tehtävä joka tapauksessa identiteettien liukuvuuden vuoksi.

---

⁸² Kangasvuo 2014, 15–16.

Kangasvuon mukaan biseksuaalisuudesta tuli 1990-luvun Suomessa termi, jolla saattoi kuvata omaa seksuaalista identiteettiään. Tämä oli kytköksissä sekä kasvavaan mediakiinnostukseen että biseksuaalisuuden esiin nostamiseen seksuaalivähemmistöpolitiikassa.⁸³ Näin ollen ei ole erityisen yllättävää, että biseksuaalisuutta harvemmin mainitaan Näkymättömästä Näkyväksi -keruun vanhempia muistoja käsittelevissä vastauksissa, sillä niissä esiintyvät henkilöt tuskin identifioituivat ainakaan julkisesti biseksuaaleiksi. Kuitenkin joitakin lyhyitä mainintoja löytyy. Yksi vastaaja esimerkiksi kuvailee erästä naispuolista ystävänsä: ”hän oli lesbo, joskin hieman biseksuaalisuuteen taipuvainen”.⁸⁴ Muistelun kirjoittaja ei tarkemmin avaa, mitä hän tällä ”biseksuaalisuuteen taipuvaisuudella” tarkoittaa, joten maininta ei lopulta kerro mitään biseksuaalisen ihmisen elämästä. Toinen, lesboksi identifioituva vastaaja kertoo lyhyesti ensimmäisistä seurustelusuhteistaan, jotka tapahtuivat vanhempien, biseksuaalisten naisten kanssa.⁸⁵ Vaikka näissä vastauksissa ei tarkemmin käsitellä biseksuaalisuutta, ne kuitenkin tunnustavat biseksuaalisten ihmisten olemassaolon. Biseksuaalisuudesta tulee näin teoreettisen ajatuksen tai alikehittyneen välitilan sijaan eletty kokemus ja identiteetti, jonka vastaaja on tunnistanut.

Biseksuaaliset naiset mainitaan sivumennen joidenkin lesboiksi identifioituvien vastaajien kirjoituksissa, usein osana lesboyhteisöä ja niiden toimintaa. Näkymättömästä Näkyväksi -keruun vastauksessa, joka on otsikoitu ”Asettuminen lesboelämään 2000-luvun Oulussa”, kirjoittaja mainitsee vetämänsä bi- ja lesbonaisille suunnatun keskusteluryhmän sekä Queer As Folk -televisiosarjan faneille tarkoitettua amerikkalaisen Qaftalk-keskustelufoorumia, jonka perustaja oli ”unkarilaissyntyinen bissenainen”.⁸⁶ Yksi Unohtumattomat Hetket -vastaajista kertoo käyneensä Ida Asp -seuran tilaisuudesta, josta oli löytänyt samanhenkisiä lesbo- ja bi-naisia, joiden kanssa käydä mukavia ja mielenkiintoisia keskusteluja.⁸⁷ Toinen vastaaja nostaa esiin IrcNetin #tyttöräkkaus-kanavan, joka oli tarkoitettu lesbojen ja bi-naisten keskusteluille.⁸⁸ Vastauksista käy ilmi jo lyhyiden mainintojenkin kautta, että biseksuaaliset naiset ovat liikkuneet samoissa sosiaalisissa piireissä kuin lesbot ja kiinnittyneet tätä kautta yhteisön historiaan.

---

⁸³ Kangasvuo 2014, 15.

⁸⁴ TMT: 463: 12957: Työväen Arkisto (TA).

⁸⁵ TMT: 463: 12961: Työväen Arkisto (TA).

⁸⁶ TMT: 463: 12965: Työväen Arkisto (TA).

⁸⁷ UH 47.

⁸⁸ UH 69.

Toisinaan biseksuaalien paikka ensisijaisesti lesbojen yhteisöksi käsitetyissä tiloissa on kuitenkin kyseenalaistettu. Kaksi muuta vastaajaa kertovat Sapfolistasta, joka oli suomalainen naisista kiinnostuneille naisille suunnattu sähköpostikeskustelulista, ja alusta oli sosiaalisesti merkittävä, tarjoten ajankohtaista tietoa esimerkiksi erilaisista lesboyhteisön tapahtumista.⁸⁹ Yksi vastaus mainitsee alustalla käydyt keskustelut bi-naisten paikasta tai sen puutteesta lesboyhteisössä.⁹⁰ Toinen vastaaja, joka on käyttänyt elämänsä aikana itsestään 25-vuotiaaksi asti termiä bi ja 45-vuotiaaksi termiä lesbo, kertoo 2000-luvulla listalla tapahtuneesta riitelystä, jota ei tarkemmin avaa, mutta jonka koki etäännyttäväksi ja repiväksi.⁹¹

Ilman listan tekstejä tai tarkempaa kuvausta on mahdotonta sanoa täysin varmasti, liittyikö tämä riitely juuri bi-naisten läsnäoloon ensisijaisesti lesbojen tilaksi koetussa yhteisössä, mutta se ei esimerkiksi nykypäivän sosiaalisen median aiheita käsittelevien keskustelujen valossa vaikuta lainkaan epärealistiselta oletukselta. Myös Kangasvuo kirjoittaa, että biseksuaalisten naisten asemasta kiistely oli listalla käydyissä keskusteluissa toistuva teema vielä 2000-luvulla, joten ei ole perusteetonta olettaa, etteikö myös vastaaja olisi tarkoittanut enemmän tai vähemmän biseksuaalisuutta käsitelleitä kiistoja. Monet bi-naiset, jotka esimerkiksi vasta pohtivat omaa seksuaalisuuttaan ja joilla ei ollut kokemusta naisuhteista tai jotka seurustelivat miesten kanssa, saattoivat tuntea herkästi olonsa listalla ulkopuolisiksi.⁹² Samankaltaisiin jännitteisiin törmää toisinaan vielä nykypäivän keskusteluissakin. Olen itse lukenut etenkin viestipalvelu X:ssä (entinen Twitter) väittelyitä esimerkiksi siitä, saavatko bi-naiset tuoda heteroiksi oletetut poikaystävänsä mukaan Pride-tapahtumiin.

Toinen muoto, millaisena biseksuaalisuus ilmenee etenkin sellaisissa keruuvastauksissa, joiden kirjoittajat eivät koe itseään biseksuaaleiksi, on entisenä tai väliaikaisena määritelmänä omalle seksuaalisuudelleen. Molempien keruiden vastausten joukosta löytyi yhteensä 12 vastaajaa, jotka ovat jossain vaiheessa elämäänsä arvelleet olevansa biseksuaaleja, tulleet kaapista muille ihmisille biseksuaaleina tai käyttäneet termiä itsestään jossain tilanteessa, mutta jotka ovat sen jälkeen joko kokeneet seksuaalisuutensa olevan jotain muuta tai eivät ole vastauksessa tarkemmin määritelleet seksuaalisuuttaan. Näissä vastauksissa esiintyneissä seksuaalisuuden määrittelyissä ja niiden tarkkuudessa esiintyi paljon vaihtelua. Esimerkiksi yksi vastaaja määritteli nykyisen seksuaalisuutensa ainoastaan sanomalla, että oli teini-

---

⁸⁹ UH 4; UH 50.

⁹⁰ UH 50.

⁹¹ UH 4.

⁹² Kangasvuo 2014, 405.

ikäisenä ajatellut olevansa biseksuaali ja että oli nykyisin naisen kanssa parisuhteessa, mutta ei määritellyt itseään millään seksuaalista identiteettiä kuvaavalla termillä.⁹³ Joukossa oli esimerkiksi vastaajia, jotka olivat tulleet ensin kaapista biseksuaaleina, mutta myöhemmin löytäneet itseään paremmin kuvaavan termin, kuten lesbo, queer tai panseksuaali.

Myös se, miten paljon tilaa kirjoituksessa tälle pohdinnalle omasta seksuaalisuudesta ja sen määrittelystä annettiin, vaihteli jonkin verran, mutta jäi usein vain lyhyeksi maininnaksi, vastausten keskittyessä enemmän siihen, miten vastaaja oli päätenyt nykyiseen määrittelyynsä tai toisiin muistoihin. Yksi vastaaja lyhyesti kertoo määritelleensä itsensä 20-vuotiaana biseksuaaliksi, mutta myöhemmin 29-vuotiaana panseksuaaliksi kuultuaan termin olemassaolosta.⁹⁴ Suurin osa Unohtumattomat Hetket -keruun vastauksista keskittyy yksittäisiin muistoihin enemmän kuin vastaajan koko elämäntarinaa, jolloin identiteetin kehityksen pohdintaa ei välttämättä ole koettu relevantiksi tai siitä kirjoittaminen ei ole kiinnostanut vastaajaa. On myös mahdollista, että vastaajalle identiteetin muutos ei ole ollut niin mullistava kokemus, että se olisi nähty pidemmän kertomuksen arvoiseksi.

Kuitenkin joissain vastauksissa identiteetin muutokselle ja sen pohdinnalle on annettu enemmän tilaa. Eräs naisvastaaja kertoo tulleen ensin kaapista biseksuaalina – ja että hänen kaveripiirissään on ollut kolme muutakin biseksuaaliksi tunnustautunutta, joista yksi on myöhemmin määritellyt itsensä lesboksi ja toinen homoksi – mutta löydettyään enemmän tietoa aseksuaalisuudesta ja ihastuttuaan aromanttiseen aseksuaaliseen ystävänsä oli ymmärtänyt aseksuaalisuuden kuvaavan häntä parhaiten. Kirjoitushetkellä hän määrittelee itsensä homoromanttiseksi aseksuaaliksi, joskin hän sanoo myös, ettei sulje ovea miehille, vaikka kokeekin naiset itselleen läheisimmiksi.⁹⁵ Vastauksesta käy ilmi, miten biseksuaalisuus on kuitenkin ollut osa vastaajan identiteettiä, vaikka hän onkin lopulta löytänyt itselleen sopivamman määritelmän. Hän kertoo esimerkiksi Prideen osallistumisesta ja identiteetin juhlimisesta ensin biseksuaalina ja myöhemmin aseksuaalina.⁹⁶ Biseksuaalisuus on ollut ensin tarjolla olevista ja tunnetuista termeistä lähimpänä vastaajien identiteettiä, kun muista termeistä ei olla oltu vielä tietoisia, koska ne eivät välttämättä ole olleet yhtä laajassa käytössä.

---

⁹³ UH 22.

⁹⁴ UH 19.

⁹⁵ UH 7.

⁹⁶ UH 7.

Toisinaan biseksuaalisuus on vaikuttanut olevan jonkinlainen pehmeämpi lasku matkalla lopulliseen seksuaalisuuden määritelmään. Eräs vastaaja, jonka kirjoitus on otsikoitu ”Rakastuminen naiseen muuttaa elämän”, kuvailee kertoneensa ”raivokohtauksen partaalla olevalle” äidilleen olevansa biseksuaali, mutta on lopulta identifioitunut lesboksi löydettyään rohkaisua naistutkimuksen parista.⁹⁷ Biseksuaalisuutta on Kangasvuon mukaan myös tarjottu homoseksuaalisuutta vähemmän radikaaliksi ja uhkaavaksi vaihtoehdoksi seksuaalisuutensa kanssa kipuileville miehille 1990- ja 2000-luvun pornolehtien neuvontapalstoilla.⁹⁸ Nämä kokemukset ja esitystavat vaikuttavat pyrkimään ensisijaisesti rauhoittamaan henkilöä itseään ja hänen läheisiään sekä vakuuttamaan, että heidän on mahdollista sopeutua heteronormatiivisen yhteiskunnan asettamiin odotuksiin, vaikka he kokisivatkin kiinnostusta myös oman sukupuolensa edustajiin. Ottaen huomioon, miten biseksuaalisuutta on historiallisesti pyritty häivyttämään ja pitämään nykyhetkessä mahdottomuutena, taustalla on mahdollisesti vaikuttanut ajatus, että biseksuaalisuuden on tässä tapauksessa tarkoitus olla vain väliaikainen, vähemmän uhkaava ja leimaava termi, jota käyttää, kunnes kykenee myöntämään itselleen ja muille oman hetero- tai homoseksuaalisuutensa.

Vaikka seksuaalisuuden muuttuvuus ja moniulotteisuus on nykyisin laajalti tunnustettua ja paremmin ymmärrettyä, biseksuaalisuutta leimaa edelleen käsitys siitä ohimenevänä vaiheena vakavasti otettavan identiteetin sijaan. Nykyisin ajatus biseksuaalisuudesta alikehittyneisyytenä tuskin saa laajaa kannatusta, ja harvemmin sen olemassaoloa suoraan enää kielletäänkään, mutta suhtautuminen saattaa silti olla vähättelevää. Kangasvuo kuvaa väitöskirjassaan, miten valtavirtamedian kuvauksissa on tavallista, että biseksuaalisuudesta kirjoitetaan sekä puolustelemaan että vähättelevään sävyyn, usein samanaikaisesti.⁹⁹

Vähättelevä sävy tulee yleensä esiin, kun biseksuaalisuudesta puhutaan trendikkäänä tai muoti-ilmiönä. Monissa 2000-luvun lehdissä julkaistuissa artikkeleissa biseksuaalisuudesta puhutaan etenkin nuoriin naisiin vaikuttavana trendinä, johon kuuluu muun muassa julkinen toisten naisten pussailu baareissa, jonka pohjimmainen tarkoitus on miesten kiinnostuksen herättäminen, ja joka uhkaa ”aitoa biseksuaalisuutta”.¹⁰⁰

Mitä aidolla biseksuaalisuudella sitten tarkoitetaan? Kangasvuon tarkastelemissa artikkeleissa ainakin vakaa parisuhde on merkki aidosta biseksuaalista, joskin eräässä tapauksessa aidon

---

⁹⁷ TMT: 463: 12966: Työväen Arkisto (TA).

⁹⁸ Kangasvuo 2014, 272–273.

⁹⁹ Kangasvuo 2014, 305.

¹⁰⁰ Kangasvuo 2014, 309–311.

biseksuaalin esimerkiksi nostetaan naimisissa naisen kanssa oleva, mutta miehiltä seksipalveluja ostava mies.¹⁰¹ Tästä tosin herää kysymys, miksi julkiset rakkaudenosoitukset naisten kesken leimataan miesten huomion kiinnittämiseksi ja epäaidoksi biseksuaalisuudeksi, sillä tuskin kukaan kutsuisi miehen ja naisen julkista suutelemista epäaidoksi heteroseksuaalisuudeksi. Erottelu epäaitoon ja aitoon biseksuaalisuuteen näyttää perustuvan myös jaotteluun irtosuhteiden ja vakituisten parisuhteiden välillä. Tämä ajattelu kuitenkin näyttää sivuuttavan mahdollisuuden, että samaa sukupuolta olevan kanssa seurusteleva biseksuaali suutelisi kumppaniaan julkisella paikalla muusta syystä kuin huomiota hakeakseen.

Käsitys biseksuaalisuudesta ohimenevänä trendinä tai vaiheena vaikuttaa hyvin sitkeältä sekä heteroiden että homojen ja lesbojen keskuudessa. Tätä kuvaavat Kangasvuon esiin nostamat kommentit biseksuaalien haastatteluista, jotka kertovat, miten etenkin biseksuaaliset naiset nähdään usein kokeilunhaluisina heteroina ja miehet puolestaan omaa suuntautumistaan kieltävinä homoseksuaaleina.¹⁰² Biseksuaalisuus näyttäytyy näin kuvattuna väliaikaisena muotivillityksenä, jonka harjoittajat jatkavat matkaa toiseen, pysyvämpänä nähtyyn ja binääriseen seksuaalikäsitykseen sopivampaan identiteettiin, eli homoon tai heteroon, ja biseksuaaleille saatetaan esittää kysymyksiä ja kehotuksia siitä, miten heidän tulisi päättää, kumpia he oikeasti ovat. Samanlaisia ajatuksia julkaistaan vielä tänäkin päivänä, esimerkiksi Helsingin Sanomien 4. marraskuuta 2024 julkaisemassa artikkelissa etenkin naisten seksuaalisuus esitetään vaihtelevana ja naisiin kohdistuva kiinnostus miesten huomiota kiinnittämään pyrkivänä, ja biseksuaalista identiteettiä vähätellään tai sen olemassaolo – etenkin miesten tapauksessa – häivytetään kokonaan.¹⁰³ Huomionarvoista on myös näiden käsitysten mieskeskeisyys. Sekä miesten että naisten tapauksessa biseksuaalien kiinnostuksen oletetaan suuntautuvan ensisijaisesti miehiin.

Sekä Kangasvuon tarkastelemissa valtavirtalehdistön artikkeleissa että nykypäivän sosiaalisen median keskusteluissa biseksuaalisuudesta puhutaan usein siihen kohdistuvien ennakkoluulojen kautta. Näissä tapauksissa sävy on usein puolustelevalta, jolloin biseksuaalit nähdään ennakkoluulojen uhreina, joita on vastustettava ja joiden tilalle on luotava positiivista representaatiota biseksuaaleista.¹⁰⁴ Aiemmin mainittujen välivaiheena pitämisen ja trendien

---

¹⁰¹ Kangasvuo 2014, 306–307.

¹⁰² Kangasvuo 2014, 314–315.

¹⁰³ Vasama 2024.

¹⁰⁴ Kangasvuo 2014, 307.

mukailun lisäksi biseksuaalit kohtaavat usein negatiivisia ennakkokäsityksiä uskottomuudesta ja kyltymättömyydestä. Kangasvuo kirjoittaa, miten kahdessa artikkelissa, joiden julkaisuväli on kuusitoista vuotta, biseksuaalit kuvataan ennakkoluulon, jonka mukaan he voivat kiinnostua kenestä tahansa, uhreina, ja tämä ennakkoluulo pyritään myös kiistämään.¹⁰⁵ Aineistoa kerätessäni selasin joitakin vanhoja Setan koulutusasiakirjoja, joissa mainittiin biseksuaalisuuteen liittyvänä ongelmana ”kaksoiselämän” eläminen.¹⁰⁶ Tätä ei papereissa selitetty millään lailla, ja muistan ihmetelleeni kummallista ilmaisua.

Kangasvuo mainitsee myös tämän kaksoiselämän, joka esitetään etenkin biseksuaalisten miesten ongelmana, ja joka tulee esiin esimerkeissä satunnaisten mieskumppanien kanssa vaimojaan pettävien bi-miesten kautta.¹⁰⁷ Etenkin biseksuaalisista miehistä välittyy näiden esimerkkien kautta ahdistunut ja yksipuolinen kuva. Naisiin ei vaikuta kohdistuvan samanlaista ennakkoluuloa varsinaisesta kaksoiselämästä, mutta nykykeskusteluissa puhutaan toisinaan sekä lesboihin että biseksuaaleihin kohdistuvasta käsityksestä, jonka mukaan lesbot pelkäävät bi-naisten pettävän tai jättävän heidät miesten vuoksi. Tämä ennakkoluulo vaikuttaa olleen taustalla myös Näkymättömästä Näkyväksi -keruuseen vastanneen biseksuaalin kertomuksessa, kun hän kertoo seurustelusuhteesta, jossa hänen biseksuaalisuutensa teki tyttöystävän mustasukkaiseksi.¹⁰⁸ Jos valtavirran keskusteluissa biseksuaalisuutta käsitellään ainoastaan ennakkoluulojen kautta, vaikka niitä pyrittäisiinkin aktiivisesti haastamaan, luo asettelu silti yksipuolista mielikuvaa biseksuaalisuudesta, johon ei löydetä toista näkökulmaa. Tämän vuoksi biseksuaalien oman kokemuksen käsittely myös muista näkökulmista kuin kohdatuista ennakkoluuloista on tärkeää.

Tarkastelemissani muistitietoaineistoissa biseksuaaleihin kohdistuvista ennakkoluuloista on kirjoitettu hyvin vähän. Näkymättömästä Näkyväksi -keruun ainoa biseksuaalinen vastaaja kertoo vastauksensa loppupuolella, miten biseksuaalisuus tuntuu nousseen muoti-ilmiöksi, ja miten myös heterot ovat löytäneet homodiskot. Hän erittelee myös muita kohtaamiaan ennakkoluuloja jonkin verran, nostaan esille esimerkiksi lesbopiirien nuivan suhtautumisen, jonka tämä ajatteli johtuvan paitsi biseksuaalisuudesta, myös feminiinisestä tyylistä, ja että suhtautuminen lämpeni tyylin muuttuessa enemmän ”stereotyyppisen lesbon” suuntaan.¹⁰⁹

---

¹⁰⁵ Kangasvuo 2014, 306.

¹⁰⁶ Esim. Seta - Koulutusmateriaalia - seksuaalinen tasavertaisuus, valta vs. läheisyys: Työväen Arkisto (TA).

¹⁰⁷ Kangasvuo 2014, 301–302, 318.

¹⁰⁸ TMT: 463: 12959: Työväen Arkisto (TA).

¹⁰⁹ TMT: 463: 12959: Työväen Arkisto (TA).

Lisäksi esiin nousee myös biseksuaalien usein kohtaama ennakkoluulo kyltymättömyydestä ja ”kaikki käy”-mentaliteetista:

”Bi-kammoiset luulevat, että biseksuaalille kaikki liikehtivä on tavoiteltavaa riistaa, vaikka luultavimmin bi-lokerikkoon tunnustautuvat kaikki heteron ja lesbon väliltä seksuaalisuutensa tuntevat.”¹¹⁰

Unohtumattomat Hetket -keruun vastauksissa suoraan biseksuaalisuuteen kohdistuvista ennakkoluuloista ei ole juurikaan kirjoitettu. Yhdessä vastauksessa on luettavissa epäsuora viittaus ennakkoluuloihin, joissa biseksuaalien ajatellaan olevan monogamiaan kykenemättömiä:

”Vaikka olen elänyt pitkissä monogamisissa suhteissa, en ole halunnut määritellä itseäni heteroksi tai lesboksi. Olen aina kokenut olevani jollain tavalla niiden välissä.”¹¹¹

Vastaaaja mainitsee lisäksi jo ennen tätä lainausta ulkopuolisten tarpeen määritellä hänen seksuaalisuuttaan. Lainauksesta käy ilmi, miten biseksuaalien seksuaalisuutta yritetään usein määritellä heidän parisuhteidensa kautta, ja miten biseksuaalisuutta häivytetään tai kyseenalaistetaan, ilman, että henkilön omaa itsemäärittelyä tai kokemusta kuunnellaan. Jos seurustelee eri sukupuolta olevan kanssa, heidät oletetaan heteroiksi, ja samaa sukupuolta olevan kanssa seurustelevat nähdään homoina tai lesboina huolimatta siitä, miten he itse määrittelevät identiteettinsä.

Ennakkoluuloista kirjoittamisen vähäisyys muissa Unohtumattomat Hetket -vastauksissa saattaa johtua osittain vastausten lyhyydestä tai siitä, ettei asiaa ole koettu tärkeäksi tai muuten haluttu muistelussa käsitellä. Ennakkoluulojen ja stereotyyppien kohtaaminen ja käsittely eivät välttämättä ole nousseet muisteluprosessissa esille, jos niistä ei ole erikseen kysytty. On myös mahdollista, että aikana, jolloin tieto erilaisista seksuaalivähemmistöistä on lisääntynyt ja internet on helpottanut samanhenkisten ihmisten löytämistä, etenkin nuoremmat vastaajat eivät ole kohdanneet yhtä paljon samankaltaista identiteettinsä vähättelyä tai ihmettelyä kuin vanhemman keruun vastaaja tai Kangasvuon väitöskirjan haastateltavat.

---

¹¹⁰ TMT: 463: 12959: Työväen Arkisto (TA).

¹¹¹ UH 18.

3.2 Yhtenevät kokemukset

Keruisiin lähetetyt muistelut ovat henkilökohtaisia tarinoita, yleensä itsestä tai kirjoittajille läheisistä henkilöistä. Juvosen ja Taavetin mukaan tämä muodostaa haasteen yhteisöjen historian kirjoittamiselle muistitiedon pohjalta, koska muisteluista usein puuttuu yhteisten kokemusten ja viitteiden pohja. Toisaalta queer-yhteisöön kuuluvat ovat voineet löytää tällaisia viittauskohtia esimerkiksi merkittävistä tapahtumista tai populaarikulttuurista, jolloin samanviitteisyys painottaa paitsi näiden tapausten merkitystä, myös sitä, miten vähän sellaisia tapahtumia, joiden kautta omia kokemuksiaan reflektoida, on ollut.¹¹² Tiettyjen tapahtumien merkitys korostuu suomalaisten seksuaalivähemmistöjen edustajien aineistossa todennäköisesti ennen kaikkea Suomen pienen väestön vuoksi. Vaikka queer-väestöön kuuluvat eivät olisikaan kaikki samaan verkostoon kuuluvia ja heidän henkilökohtaiset kokemuksensa saattavat poiketa toisistaan huomattavasti, Suomen kokoisessa maassa ei ole kovin yllättävää, että esimerkiksi merkittäviä yhteiskunnallisia tapahtumia, jotka liittyvät seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöihin, löytyy vain kourallinen, jolloin eri vastaajat puhuvat todennäköisemmin samoista tapahtumista.

Näkymättömästä Näkyväksi -keruun vastauksista on hankala löytää samankaltaisuuksia, etenkin, kun biseksuaalisia vastaajia on vain yksi. Kuitenkin uudemman keruun vastauksista on luettavissa joitakin yhteneviä tuntemuksia ja kokemuksia. Tämä saattaa johtua osittain myös keruiden erilaisista lähtökohdista ja kysymyksenasettelusta. Näkymättömästä Näkyväksi -keruun kirjoitusohjeissa painotetaan henkilökohtaisen elämän muistelua, ja vaikka yhteiskunnalliset tapahtumat, kuten esimerkiksi seksuaalivähemmistöjen oikeuksien puolesta kampanjointi ja lainsäädännön muutokset, kietoutuvat osaksi myös henkilökohtaista elämää, ne eivät välttämättä nouse muistelussa ensisijaisiksi aiheiksi. Unohtumattomat Hetket -keruun kysymyksenasettelussa on eroteltu omaksi kysymyksekseen ”yhteiskunnallinen muisto”, mikä on ohjannut vastaajia muistelemaan hetkiä, joissa laajemmat tapahtumat ovat jääneet heidän mieleensä tai vaikuttaneet heidän kokemuksiinsa. Näin ollen ei ole yllättävää, että viimeksi mainitun keruun vastaajat ovat reflektoineet omia kokemuksiaan yhteiskunnallisten tapahtumien kautta enemmän, kun heitä on siihen johdateltu ja kannustettu.

Merkittävänä tapahtumana Unohtumattomat Hetket -vastauksissa korostuu avioliittolain muutos, josta kirjoitetaan useassa vastauksessa. Samaa sukupuolta olevien avioliiton

---

¹¹² Juvonen & Taavetti 2022, 405.

laillistaminen ja siihen liittyvä jännitys ja ilon tunne nousevat esiin myös biseksuaalien vastauksissa. Suurin osa kirjoittaa Suomen lainsäädännöstä, mutta yksi vastaaja, joka ei ilmeisesti ole Suomen kansalainen, mainitsee myös avioliittolain muutoksen omassa kotimaassaan.¹¹³ Vanhempia yhteiskunnallisia muutoksia ei juuri muisteluissa käsitellä, mikä selittynee etenkin sillä, että keruun vastaajista monet ovat nuorempia, eivätkä ole olleet itse kokemassa näitä tapahtumia tai ovat niiden aikaan olleet vasta lapsia eivätkä seuranneet aktiivisesti yhteiskunnallista keskustelua. Avioliittolain muutos on sen sijaan todennäköisesti ollut vastaajien mielessä melko tuoreena, sillä keruu järjestettiin vain neljä vuotta äänestyksen ja vuosi lain voimaantulon jälkeen.

Kiinnostavia ovat myös tunteet, joita lakialoitteen hyväksyminen on herättänyt. Kaksi vastaajaa, joista toinen sanoo olevansa biseksuaali ja toinen ei koe tarvetta määrittelyyn, mutta käyttää termiä bi, kuvailevat tuntemuksiaan hyvin samankaltaisilla tavoilla. Molempien teksteistä nousee esiin riemun tuntemus sen varmistumisesta, että he voivat jonain päivänä mennä naimisiin, jos haluavat.¹¹⁴ Kolmas biseksuaali vastaaja kirjoittaa avioliittolakimaininnan yhteydessä haaveilevansa kirkkohäistä.¹¹⁵ Yksi vastaaja, joka on lain läpimenon aikaan määritellyt itsensä biseksuaaliksi, ennen kuin pari vuotta myöhemmin ymmärsi olevansa lesbo, kirjoittaa lain läpimenon hetken tunteista ja sen olleen ensimmäinen kerta, kun hän on ”bondannut” isänsä kanssa seksuaalivähemmistöön kuulumiseen liittyvistä asioista.¹¹⁶ Sukupuolineutraali avioliittolaki, sen puolesta kampanjointi ja sen läpimeno nousevat esiin lukuisissa, eri identiteettejä edustavien vastaajien kirjoituksissa, huomattavasti useammin kuin rekisteröity parisuhde, joka saa joitakin mainintoja vanhempien vastaajien keskuudessa. Biseksuaalien vastauksissa korostuu iloitseminen avioliiton mahdollisuudesta riippumatta potentiaalisen kumppanin sukupuolesta, kun aiemmin avioliitto on vaatinut heteroseksuaaliseen muottiin mukautuvaa parisuhdetta.

Toinen kirjoituksissa toistuva merkittävä tapahtuma on osallistuminen Pride-kulkueisiin ja juhlintaan. Pride-kulkueet ovat saaneet alkunsa mielenosoituksina ja myöhemmin laajentuneet mielenilmausten ohella seksuaalivähemmistöjen juhlaksi.¹¹⁷ Pride-liikkeen varsinaisena alkusysäyksenä pidetään vuonna 1969 puhjenneita mellakoita, jotka käynnistyivät poliisien tehtyä ratsian newyorkilaiseen, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen suosimaan Stonewall

---

¹¹³ UH 25.

¹¹⁴ UH 9, UH 32.

¹¹⁵ UH 61.

¹¹⁶ UH 72.

¹¹⁷ Helsinki Pride -yhteisö, 2024.

Inn -baariin. Mellakat johtivat homojen vapausliikkeen suurempaan mobilisaatioon ja radikalisoitumiseen: jo ennen tätä homoaktivisteilla oli takanaan vuosikymmenen verran mielenosoituksia, ja kasvavat liikkeet avasivat uusia mahdollisuuksia, kuten lesbofeminismin nousun.¹¹⁸ Suomessa Pride-mielenosoitus on järjestetty ensimmäisen kerran vuonna 1975 ja ensimmäinen suuri mielenosoituskulkue vuonna 1981. Aluksi tapahtumaa kutsuttiin Vapautuspäiviksi, ennen kuin nimi muutettiin 2000-luvun alussa kansainvälisen mallin mukaan Prideksi.¹¹⁹ Nykypäivän Pride-tapahtumat yhdistelevät juhlintaa ja mielenosoituksia, ja niitä järjestetään Suomessa eri kaupungeissa pitkin vuotta.

Osa vastaajista kertoo tarkkaan, minkä vuoden ja paikkakunnan Prideen ovat ensimmäisen kerran osallistuneet tai mikä tapahtuma on ollut heille erityisen merkittävä, toiset eivät lähde tätä tarkemmin erittelemään tai puhuvat tapahtumista yleisellä tasolla, koska ovat osallistuneet niihin monta kertaa. Yksi vastaaja kirjoittaa Priden yhteiskunnallisesta merkityksestä, kuten vuoden 2018 Helsinki Priden suuresta koosta sekä sen merkityksestä, että Mikkeli Pride ylipäätään järjestettiin.¹²⁰ Pride-tapahtumien mittakaavan kasvu ja järjestäminen muualla kuin ainoastaan Helsingissä näyttäytyy seksuaalivähemmistöjen näkyvyyden kasvuna ja yhteiskunnallisen hyväksynnän merkinä. Toinen vastaaja, joka kasvoi positiivisessa ympäristössä eikä ollut juurikaan kokenut sateenkaariväestöön kohdistunutta vihaa tai syrjintää, kuvailee Prideen osallistumisen avanneen liikkeen merkitystä hänelle:

” Silloin marssiessani jotenkin ensimmäistä kertaa todella ymmärsin mistä tässä koko liikkeessä oli kyse, ja kyyneleethän siitä seurasi.”¹²¹

Vastauksissa kuvaillaan myös muita Prideen osallistumisen herättämiä tunteita, jotka liittyvät valtaosin vapauden, ymmärretyksi tulemisen ja näkyvyyden kokemuksiin. Ensimmäistä kertaa 26-vuotiaana kulkueeseen osallistunut vastaaja kuvailee positiivista kokemustaan ympäristöstä, jossa ei tarvitse erikseen kertoa omasta queeriydestään ja jossa ei automaattisesti oleteta heteroksi, sekä miten uuvuttavaa valtaväestön heteronormatiivisuus on.¹²² Joukkoon mahtuu myös yksi negatiivinen kokemus. Kyseinen vastaaja oli osallistunut 2000-luvulla Prideen Pinkkimustan blokin mukana, mutta kokenut lopulta, ettei Pride ollut häntä varten, vaan ”gentrifikoitunut pilalle”.¹²³ Tätä ajatusta ei avata tekstissä enempää, mutta

---

¹¹⁸ Stein 2012, 79.

¹¹⁹ Helsinki Pride -yhteisö, 2024.

¹²⁰ UH 22.

¹²¹ UH 71.

¹²² UH 38.

¹²³ UH 3.

vastaajan kokemus näyttää poikkeavan etenkin muiden biseksuaalien vastauksista, joissa Prideen liittyvät muistot ovat pääosin positiivisia. Huomattavaa on myös, että Näkymättömästä Näkyväksi -keruun vastauksissa Pridea ei käsitellä juuri lainkaan, eikä keruun ainoa biseksuaalinen vastaaja kirjoita siihen osallistumisesta.

Vaikka henkilökohtaiset kokemukset ovat yksilöllisiä ja eivät koskaan täysin samankaltaisia muiden kanssa, myös biseksuaalisten vastaajien henkilökohtaisissa muistoissa on jonkin verran yhtäläisyyksiä esimerkiksi identiteetin löytämisen ja rakentamisen osilta. Stuart Hallin mukaan identiteetti muodostuu diskursseissa, joissa korostuvat erilaisuudet ja ulkopuolisuus.¹²⁴ Tämän käsityksen mukaan identiteetin käsite perustuu ennen kaikkea muista erottumiseen kuin samankaltaisuuteen. Hall nostaa esiin myös identifioinnin konseptin, eli tietyille yksilöille tai ryhmille kuuluvien ominaisuuksien tunnistamisen, jonka pohjalta identiteettien rakentaminen tapahtuu.¹²⁵ Monissa keruuvastauksissa nousevat enemmän tai vähemmän esille ulkopuolisuuden ja erilaisuuden tunteet, joille on mahdollisesti löydetty selitys tai oikeat sanat vasta myöhemmin, kun kirjoittajat ovat oppineet lisää seksuaalivähemmistöistä ja tunnistavat niihin liitettyjä ominaisuuksia.

Seksuaalivähemmistöön kuuluvan ihmisen identiteetin muodostaminen vaikuttaa sisältävän sekä valtaväestöstä erottautumisen ja ulkopuolisuuden kokemisen että vähemmistöryhmän ominaisuuksien ja yhtäläisyyksien itsestä tunnistamisen.

Monien muistoissa ensimmäiset pohdinnat seksuaalivähemmistöön kuulumisesta ja biseksuaalisuudesta on herättänyt ihastuminen samaa sukupuolta olevaan henkilöön, usein ystävään. Kahdeksan Unohtumattomat Hetket -vastaajaa, jotka identifioituvat tai ovat aikaisemmin identifioituneet biseksuaaleiksi tai biromanttisiksi, sekä Näkymättömästä Näkyväksi -keruun ainoa biseksuaalinen vastaaja kirjoittavat tällaisesta ihastumisen kokemuksesta, joka yleensä kohdistui tyttöihin ja naisiin. Näkymättömästä Näkyväksi -keruun vastaaja kirjoittaa tyttöihin ihastumisesta, samaan aikaan kun on seurustellut poikien kanssa, ja kutsuu poikaystäviä ”kulisseiksi”, vaikka sanookin olleensa myös heihin ihastunut. Hän kertoo myös ihastusten miehiin olleen pinnallisempaa, siinä missä seurusteluun liittyvät mielikuvat koskivat pelkästään naisia.¹²⁶

---

¹²⁴ Hall 1996, 4.

¹²⁵ Hall 1996, 2–3.

¹²⁶ TMT: 463: 12959: Työväen Arkisto (TA).

Mainituista kahdeksasta Unohtumattomat Hetket -keruun vastaajasta seitsemän kirjoittavat erityisesti ystävään ihastumisen herättäneen ymmärryksen tai pohdinnan seksuaalisesta identiteetistä. Muutamassa tapauksessa ihastusta on edeltänyt kyseisen kaverin, tai toisen kaverin tuleminen kaapista seksuaalivähemmistön edustajana, joissain tapauksessa juuri biseksuaalina. Esimerkiksi yksi vastaaja kirjoittaa alkaneensa pohtia, voisiko ihastua naiseen, kun hänen ystävänsä kertoi hänelle olevansa biseksuaali, ja ettei hän tätä ennen ollut tuntenut ainuttakaan seksuaalivähemmistöön kuuluvaa naista. Hän tuli lopulta tulokseen, että voisi seurustella myös naisen kanssa, ja oli ihastunut ystäväänsä, vaikka seurustelikin samaan aikaan miehen kanssa.¹²⁷ Toinen vastaaja kertoi tajunneensa biseksuaalisuutensa ihastuttuaan ystävään, joka oli aiemmin kertonut olevansa lesbo, ja että kyseisen ystävän tullessa kaapissa oli ”jäätynyt”, koska ei ollut silloin tiennyt juuri mitään seksuaalivähemmistöistä.¹²⁸ Useasta vastauksesta käy ilmi, että seksuaalisuuden pohdinnan on käynnistänyt usein se, että joku heidän ystäväpiirissään on kertonut kuuluvansa seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön, jolloin kirjoittajalle on avautunut mahdollisesti aiemmin tuntematon alue, josta hän on etsinyt lisää tietoa ja herännyt miettimään, voisiko hänkin kuulua seksuaalivähemmistöön. Toisinaan kirjoittajan kaapista tulo on puolestaan rohkaissut myös ystäviä pohtimaan seksuaalisuuttaan. Kaksi vastaajaa kirjoittavat omasta kokemuksestaan, jossa tultuaan ensin kaapista ystävilleen heidän ystävänsä myös ovat joko tulleet kaapista tai ainakin vihjanneet seksuaalivähemmistöön kuulumisesta.¹²⁹

Suurin osa vastaajista on hahmottanut identiteettinsä ensin teini-ikäisenä. Eräs vastaaja kertoo tienneensä biseksuaalisuudestaan ”käytännössä aina”, mutta kuulleensa termistä ensimmäisen kerran 10-vuotiaana.¹³⁰ Vaikka seksuaalisuuden määrittely teini-ikäisenä ei ole universaali kokemus ja monilla prosessi on jatkunut joskus pitkällekin aikuisuuteen, vaikuttaa siltä, että seksuaalisen identiteetin tunnistaminen ja pohtiminen kytkeytyvät osaksi teini-ikään ylipäätään kuuluvaa identiteetin rakentamista. Joukkoon mahtuu myös joitakin ”myöhäisheränneitä”, kuten yksi vastaaja, joka kertoo seksuaalisuutensa kiteytyneen vasta 40–45-vuotiaana.¹³¹ Toinen vastaaja, jonka kirjoitus käsittelee lähinnä ”transgenderin” kanssa seurustelua ja sadomasokistista identiteettiä, mainitsee olevansa bi, ja löytäneensä tämän puolen itsestään vasta yli viisikymmppisenä.¹³² Lisäksi jotkut vastaajat kirjoittavat hakeneensa

---

¹²⁷ UH 2.

¹²⁸ UH 73.

¹²⁹ UH 2; UH 7.

¹³⁰ UH 71.

¹³¹ UH 3.

¹³² UH 44.

pitkään itselleen sopivia termejä, jotka ovat saattaneet löytyä vasta vuosia myöhemmin siitä hetkestä, kun ovat ymmärtäneet olevansa jotain muuta kuin heteroseksuaaleja. Yksi vastaaja kertoo pohtineensa, että voisi hyvin myös identifioitua panseksuaaliksi, mutta ei jaksaa omaksua uutta identiteettiä ja tulla uudelleen kaapista, kun biseksuaalisuus tuntuu hänelle tällä hetkellä myös sopivalta.¹³³

Jotkin vastaajat ovat kertoneet olevansa biseksuaaleja tai käyttäneensä termiä itsestään jossain elämänvaiheessa, mutta heidän kirjoittamansa vastaus ei välttämättä käsittele seksuaalisuutta tai siihen liittyviä muistoja kovinkaan paljoa. Useampi vastaaja kuuluu nimittäin myös sukupuolivähemmistöön ja heidän vastauksensa käsittelevät suuremmilta osin enemmän trans- tai muunsukupuolisuutta. Esimerkiksi yksi vastaaja, joka kertoo ymmärtäneensä olleensa biseksuaali 15-vuotiaana, mutta transsukupuolinen noin kymmenen vuotta sen jälkeen, kirjoittaa pääasiassa transidentiteettiin liittyvistä muistoista, biseksuaalisuuden jäädessä lähinnä maininnaksi vastauslomakkeen identiteetin määrittelyä koskevissa kysymyksissä.¹³⁴ Näiden vastausten perusteella vastaajat kokevat sukupuolensa merkittävämpänä queer-identiteetin määrittäjänä ja keskittyvät enemmän siihen liittyviin muistoihin kuin biseksuaalisuuteen, jota vastauksissa ei välttämättä käsitellä kuin lyhyesti.

Vaikka biseksuaalisten vastaajien kokemuksista löytyykin samankaltaisuuksia, Juvosen ja Taavetin havainto historian kirjoittamisen haasteista muistitiedon pohjalta näyttää pitävän paikkansa. Näkymättömästä Näkyväksi -keruun biseksuaalin vastaajan kirjoitus on oleellisista aineistoistani ainoa, joka paneutuu syvemmin kirjoittajan elämään ja sen muisteluun, kuvaten kirjoittajan seurustelusuhteita ensisijaisesti naisten kanssa sekä millaisia paikalliset seksuaalivähemmistöjen yhteisöt ja ajanviettopaikat olivat. Unohtumattomat Hetket -keruun vastaukset ovat lyhyempiä ja sirpaleisempia katsauksia. Tämä johtunee ennen kaikkea keruun muodosta. Unohtumattomat Hetket -keruun kyselymuotoisuus ei välttämättä ole kannustanut pidempiin pohdintoihin tai varsinaiseen elämäkertamuotoiseen muisteluun, vaan siinä on haettu enemmän yksittäisiä muistoja. Vaikka näiden joukosta löytyykin yhtäläisiä viitekohtia ja kokemuksia, joista eri vastaajat kirjoittavat, vastaukset eivät lopulta tarjoa kovinkaan kattavia muisteluita monen vastaajan elämästä, vaan ainoastaan yksittäisiä fragmentteja. Kuitenkin näistä sirpaleista on mahdollista löytää esimerkiksi yhteisölle merkittäviä historiallisia tapahtumia, koska niin monet mainitsevat ne vastauksissaan.

---

¹³³ UH 2.

¹³⁴ UH 9.

3.3 ”Mutta bi en ole” – määrittelemättömyys, comphet ja seksuaalisuuden muutos

Keruuvaustausten joukosta löytyy paljon kokemuksia, jotka ilman kontekstia voisi lukea biseksuaalisuutta ilmentävinä, mutta joissa biseksuaalisuutta ei mainita suoraan tai kirjoittaja ei välttämättä koe olevansa biseksuaali. Jenny Kangasvuon väitöskirjatutkimusta varten haastateltujen biseksuaalien mukaan biseksuaalisuus on termi, joka henkilön on valittava itse: ollakseen biseksuaali henkilön on tiedostettava ja tunnustettava oma kiinnostuksensa eri sukupuoliä kohtaan vähintään itselleen ja kutsuttava itseään biseksuaaliksi.¹³⁵ Itsemäärittelyn merkitys korostuu myös Unohtumattomat Hetket -keruun kysymyksenasettelussa, jossa kysytään, miten vastaaja määrittelee sukupuolensa ja seksuaalisuutensa vastaushetkellä ja miten hän on päätenyt näihin määritelmiin. Jos biseksuaalisuus siis määrittyy ennen kaikkea itsemäärittelyn pohjalta, ei vaikuta oikeutetulta väittää edellä mainituissa kokemuksissa esiintyviä kirjoittajia tai muita henkilöitä biseksuaaleiksi, jos he eivät itseään niin määrittele. Esimerkki itsemäärittelystä löytyy eräästä Näkymättömästä Näkyväksi -keruun vastauksesta, jossa vastaaja ei välttämättä ole selkeästi määritellyt omaa identiteettiään, mutta kokee lesbon helpoksi termiksi sanoa muille, sillä niin hänet yleensä nähdään muiden näkökulmasta, koska hän on suhteessa naisen kanssa.

”En tiedä määrittelenkö itseäni lesboksi, monestakin syystä johtuen, mutta bi en ole.”¹³⁶

Riikka Taavetti kirjoittaa gradussaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen arkistoaineistojen löytämisen haasteista ja miten näiden aineistojen merkitseminen on vaikeaa etenkin jo kuolleiden henkilöiden kohdalla. Etenkin ennen nykyisten identiteettimäärittelyjen syntyä ja leviämistä eläneiden henkilöiden tapauksessa näiden määrittelyjen käyttäminen voi olla arveluttavaa ja myös historiallisesti epätarkkaa.¹³⁷ Kuolleiden lisäksi tämä pätee etenkin muistitietoaineistojen kohdalla muistelijoiden mainitsemiin muihin henkilöihin, jotka eivät ole itse kertoneet omasta identiteetistään ja jotka eivät ole itse voineet vaikuttaa siihen, mitä heistä on kirjoitettu. Itsemäärittelyn oleellisuuden vuoksi on vaikeaa kirjoittaa biseksuaalisuudesta, jos asiaa ei ole erikseen nostettu esiin, koska silloin vaarana on sortua

¹³⁵ Kangasvuo 2014, 342.

¹³⁶ TMT: 463: 12965: Työväen Arkisto (TA).

¹³⁷ Taavetti 2013, 28.

määrittelemään seksuaalisuutta toisen henkilön puolesta. Näin ollen etenkin monen keruuvastauksissa esiintyvän henkilön, joista vastaajat kirjoittavat, seksuaalisuus saattaa jäädä hämärän peittoon, vaikka näiden käytöksen voisikin tulkita biseksuaalisuutta ilmentäväksi.

Esimerkkinä tästä on yhden Näkymättömästä Näkyväksi -keruuseen vastanneen kirjoittajan, joka on homoseksuaali mies, mainitsema satunnainen seksikumppani: rekkakuski, joka mainitsee seurustelewansa naisen kanssa.¹³⁸ Asetelma muistuttaa aiemmin käsiteltyjä stereotyyppioita bi-miehistä, joilla on satunnaisia miespuolisia seksikontakteja samaan aikaan, kun he ovat parisuhteessa naisten kanssa. Kirjoittaja ei kuitenkaan ala ruotimaan toisen miehen seksuaalisuutta enempää, ja ilman tarkempaa tietoa ja kyseisen henkilön itsemäärittelyä on mahdotonta nimetä varmuudella, onko kyse biseksuaalisuudesta vai jostain muusta, esimerkiksi kaapissa olevasta homoseksuaalista, joka seurustelusuhteen myötä pyrkii mukautumaan heteronormatiivisiin odotuksiin. Unohtumattomat Hetket -keruuseen on vastannut myös eräs heteronainen, joka kertoo omasta tyykeästä reaktiostaan silloiselle poikaystävälleen. Poikaystävän kanssa aikaa viettänyt ystävän veli osoittautui myös poikaystävän ex-seurustelukumppaniksi.¹³⁹ Kirjoittaja käyttää ainoastaan termiä homo, joka tuntui hänelle hyvin isolta asialta, mutta koska poikaystävä oli kirjoitushetkellä suhteessa kirjoittajan kanssa, on mahdollista, että hän on saattanut olla biseksuaali. Ilmeisesti aiheesta ei kuitenkaan ole kummemmin keskusteltu, tai ainakaan vastaaja ei siitä kerro enempää. On myös mahdollista, että kirjoittaja ei ainakaan tapahtumahetkellä ole tuntenut biseksuaalisuuden käsitettä, koska sitä ei ole vastauksessa mainittu lainkaan.

Näkymättömästä Näkyväksi -keruun vastausten joukosta löytyy myös toinen mielenkiintoinen kuvaus, jossa esiintyvien henkilöiden seksuaalisuutta on hankala määritellä, koska kuvaus on ulkopuolisen henkilön näkökulmasta. Oman elämänsä sijaan kirjoittaja kertoo lapsuudessaan 1970-luvulla tuntemastaan naapuriperheestä, johon kuului kaksi miestä, toisen miehen vaimo ja näiden lapset. Miehillä oli suhde keskenään ja naiselle tämä vaikutti sopineen, joskin kirjoittaja pohtii, mahtoiko tälläkin olla avioliiton lisäksi toinen suhde, mutta tästä ei ollut tietoa. Kirjoittajan vanhemmat kuitenkin kohtelivat koko kolmikkoo ystävinä eikä poikkeuksellista suhdejärjestelyä otettu ainakaan kirjoittajan kuullen puheeksi.¹⁴⁰ Kirjoittaja on siis ymmärtänyt jo lapsena naapurien heteronormatiivisuudesta poikkeavan suhdekuvion, vaikka sen yksityiskohdat ovatkin jääneet hämäräksi. Millainen suhdejärjestely kolmen

---

¹³⁸ TMT: 463: 12955: Työväen Arkisto (TA).

¹³⁹ UH 45.

¹⁴⁰ TMT: 463: 12968: Työväen Arkisto (TA).

ihmisen välillä on? Muistelussa selkeänä näyttäytyy ainoastaan kahden miehen välinen rakkaus. Onko avioliitossa naisen kanssa oleva mies biseksuaali, jolla on suhde sekä vaimoonsa että toiseen mieheen? Vai onko ainoa todellinen suhde kahden miehen välinen ja avioliitto on toiminut lähinnä kulissina, johon on syntynyt muutama lapsi, koska se on nähty välttämättömyytenä heteronormatiivisessa yhteiskunnassa? Kuvaus on mielenkiintoinen, mutta varmuutta sen luonteesta ei ole, koska kirjoittajan näkökulma on rajattu ja itse kuvattuja henkilöitä ei muistelussa kuulla.

Homojen vapausliikkeen mukaan pakkoheterous on yhteiskunnan asettama ehto sosiaaliselle olemassaololle, jolloin ihmiset eivät järjestä omaa elämäänsä heteroseksuaalisen järjestyksen ympärille vapaasta tahdostaan, vaan koska se nähdään ainoana vaihtoehtona yhteiskuntaan osallistumiseen ilman sortoa.¹⁴¹ Yhteiskunnan heteronormatiivisuus ja sen läpitukenne tulevat vahvasti ilmi kummankin keruun vastauksissa, joko rivien välistä ilmaistuna tai vastaajien suoraan pohtimina. Vanhemman keruun vastauksissa heteronormatiivisuus- ja pakkoheterous-termejä ei suoraan juuri käytetä, mutta niiden ilmentämien konseptien olemassaolo tulee silti vastauksista ilmi, usein kirjoittajien pohtiessa omaa seksuaalisuuttaan tai tarkastellessaan ihmissuhteitaan. Näkymättömästä Näkyväksi -keruun vastausten joukosta löytyy esimerkiksi useita miehiä, jotka sanovat olevansa homoseksuaaleja, mutta jotka ovat tästä huolimatta seurustelleet myös naisten kanssa. Yksi mies kertoo romanssinpoikasesta ja kihlauksesta naisen kanssa, jolle kertoi olevansa homo, mutta tämä ei naista haitannut, vaan he menivät kihloihin ja asuivat jonkin aikaa yhdessä.¹⁴² Toinen mies mainitsee ”tekemällä tehdyn seurusteluyrityksen” sekä muutaman syrjähypyn kahden eri naisen – joista toinen myöhemmin vastaajan mukaan osoittautui lesboksi – kanssa, vaikka oli pitkäaikaisessa parisuhteessa miehen kanssa, ja sopinut kumppanin kanssa, että satunnainen seksi toisten miesten kanssa oli hyväksyttävää.¹⁴³ Näistä kokemuksista huolimatta kumpikaan näistä vastaajista ei kuitenkaan kutsu itseään biseksuaaleiksi, vaan jos he ovat seksuaalisuuttaan määritelleet, he puhuvat itsestään homoseksuaaleina.

Toisinaan pakkoheterous ja heteronormatiivisuus nousevat esiin myös muita ihmisiä tarkastellessa. Yksi vastaaja, ystävästään kirjoittava heteromies, kertoo, miten hänen hyvä ystävänsä sai potkut armeijasta ilmeisesti homoseksuaalisuutensa vuoksi, ja miten tämä lopulta meni naisen kanssa naimisiin, vaikka oli tullut kaapista homoseksuaalina jo vuosia

---

¹⁴¹ Seidman 2009, 20.

¹⁴² TMT: 463: 12954: Työväen Arkisto (TA).

¹⁴³ TMT: 463: 12958: Työväen Arkisto (TA).

aikaisemmin.¹⁴⁴ Ilman kirjoituksen kohteena olleen henkilön omaa itsemäärittelyä on kuitenkin mahdotonta sanoa, onko kyse seksuaalisuuden muutoksesta ja biseksuaalisuuden löytämisestä, vai heteronormatiivisiin odotuksiin mukautumisesta ja pakkoheterouden aiheuttamasta paineesta. Jälkimmäisen mahdollisuutta ei voi etenköään tämän muistelun tapauksessa jättää huomiotta: kun kohteena ollut mies on jo menettänyt työpaikkansa seksuaalivähemmistöön kuulumisen vuoksi, on mahdollista, että hän on kokenut parhaaksi ratkaisuksi palata ”kaappiin” ja elää heteronormatiivisten odotusten mukaan, vaikka ei olisikaan hetero tai biseksuaali.

Edellä mainitut muistelijoiden lähettämät vastaukset käsittelevät pääasiassa homoseksuaalisia miehiä. Pakkoheterous kuitenkin useimmiten yhdistetään ensisijaisesti naisiin, mikä on ymmärrettävää, sillä käsite on syntynyt alun perin lesbofeministien keskuudessa, ja sekä lesbofeministit että homojen vapausliike katsoivat sekä naisten että seksuaalivähemmistöjen kokeman syrjinnän ja sarron perustuvan seksismiin.¹⁴⁵ Monet lesboksi identifioituvat vastaajat kirjoittavat pakkoheterouden aiheuttamista kokemuksista, joita löytyy kummastakin keruusta. Comphet tai pakkoheterous-termit esiintyvät suoraan muutamassa Unohtumattomat Hetket -vastauksessa. Yksi vastaaja kuvailee kokemustaan seuraavasti:

”Tajusin tykkääväni tytöistä joskus 14–15-vuotiaana, mutta uskoin pitkään senkin jälkeen olevani myös kiinnostunut pojista (mikä on näin jälkikäteen ajateltuna täysin naurettavaa).”¹⁴⁶

Kyseinen vastaaja kirjoittaa, ettei varsinaisesti kokenut, että hänen täytyisi olla miehistä kiinnostunut, mutta että miehille olisi kuitenkin annettava mahdollisuus. Yliopistossa hän oli oppinut comphet-käsitteen ja ymmärtänyt, ettei hän ollut kiinnostunut miehistä eikä hänen tarvinnutkaan olla, ja kuvailee oivalluksen herättämiä tunteitaan huojentuneeksi ja onnelliseksi.¹⁴⁷ Vastaaja vaikuttaa siis olleen jossain määrin tietoinen pakkoheterouden olemassaolosta, mutta varsinaisen käsitteen oppiminen on auttanut häntä hahmottamaan oman seksuaalisuutensa kunnolla ja ymmärtämään yhteiskunnallisen painostuksen aiheuttamat ristiriitaiset kokemukset.

---

¹⁴⁴ TMT: 463: 12960: Työväen Arkisto (TA).

¹⁴⁵ Seidman 2009, 20–21.

¹⁴⁶ UH 31.

¹⁴⁷ UH 31.

Kuitenkin ilman varsinaisia termejäkin monien vastaajien, useimmiten lesbojen, vastauksista nousee esiin samankaltaisia kokemuksia. Yksi Unohtumattomat Hetket -vastaaja, joka ei ole vastauksessa määritelty omaa seksuaalisuuttaan, kertoo ihastuneensa ammattikoulussa tyttöön ja harmitelleensa asiaa, koska samaan sukupuoleen ihastuminen ei ollut soveliaista. Tämä oli johtanut siihen, että hän aloitti seurustelun ”ensimmäisen miehen kanssa, joka vain huoli”.¹⁴⁸ Myöhemmin hänellä on ollut seurustelusuhteita ainakin miesten kanssa, nykyisen kumppaninsa sukupuolta vastaaja ei kerro. Vastaaja vaikuttaa kokeneen ainakin nuorempana heteronormatiivisuuden painetta, koska tyttöön ihastuminen ei ole voinut hänen mielessään johtaa tuolloin mihinkään sen ”sopimattomuuden” vuoksi ja seurustelu on nähty mahdolliseksi vain miesten kanssa. Pakkoheterouden kokemusta kuvaa myös jo aiemmin mainittu ”Rakastuminen naiseen muuttaa elämän” -otsikolla kirjoittanut vastaaja:

”Olin ennen kuin tapasin Hänet ollut ikään kuin luontevasti hetero. Sitten rakastuin naiseen ja aloinkin esittää heteroa.”¹⁴⁹

Kyseinen vastaaja kertoi ainakin äidilleen ennen lesboidentiteetin määrittelyä olevansa biseksuaali. Myös kolmessa Unohtumattomat Hetket -vastauksessa vastaajat kertovat ajatelleensa ensin olevansa biseksuaaleja, tai ovat kertoneet muille olevansa biseksuaaleja. Vastauksille yhteistä on myös miesten kanssa seurustelu. Yhdessä vastauksessa vastaaja kertoo olevansa lesbo, mutta arvelleensa ensin olleensa biseksuaali ja kertonut asiasta poikaystäväilleen teini-iässä.¹⁵⁰ Kaksi muuta vastaajaa ovat joko olleet avioliitossa tai suunnittelemassa sellaista miehen kanssa. Toinen vastaaja kertoo eläneensä polyamorisisessa liitossa, jossa hänellä on ollut lupa seurustella myös naisten kanssa, ja uuden naisen tapaaminen sai hänet ymmärtämään, että hän ei ole biseksuaali vaan lesbo, mikä johti eroon miehestä.¹⁵¹ Vastaaja katsoo esittäneensä biseksuaalia itselleen ja muille, ja ymmärrys omasta seksuaalisuudesta johti vapautumisen tunteeseen, mikä vaikuttaa samankaltaiselta kokemuksesta muiden pakkoheteroutta kokeneiden kanssa.

Kolmas vastaaja on aiemmin määritelty itsensä lesboksi ja nykyisin queer, katsoen, että jälkimmäinen termi kuvaa häntä parhaiten. Hän kirjoittaa häiden suunnittelusta ja niiden peruuttamisen pohtimisesta pitkäaikaisen miesystävän kanssa ja miten oli päätynyt ajattelemaan olevansa vähintään biseksuaali, mutta asiaa oli vaikea määritellä, sillä hänellä ei

---

¹⁴⁸ UH 55.

¹⁴⁹ TMT: 463: 12966: Työväen Arkisto (TA).

¹⁵⁰ UH 53.

¹⁵¹ UH 21.

ollut kokemusta naisten kanssa seurustelusta. Mies oli myös kehottanut häntä selvittämään asiaa, joskin kirjoittaja spekuloi, että tähän on liittynyt ”heteromiehelle tavanomaista fantasiointiaspektia”.¹⁵² Vaikka kumpikaan kahdesta mainitusta vastaajasta ei määrittele itseään enää vastaushetkellä biseksuaaleiksi, miesten kanssa seurustellessaan, jolloin he itse ja muut ihmiset ovat ajatelleet heidän olevan biseksuaaleja, heihin on kohdistunut kumppaneidensa taholta yleisiä biseksuaalisuuteen liitettyjä ennakkokäsityksiä, joissa naisten biseksuaalisuus nähdään miesten fantasiana ja naisten kanssa seurustelu harmittomana tai vähemmän vakavana. Vastaajat ovat kuitenkin lopulta tulleet ilmeisesti tulokseen, että he eivät ole lainkaan miehistä kiinnostuneita, ja suhteissa on ollut enemmän tai vähemmän kyse heteronormatiiviseen normiin mukautumisesta.

Monet ovat muodostaneet seksuaalisen identiteettinsä vasta myöhemmällä iällä. Tästä kirjoittaa yksi Unohtumattomat Hetket -vastaaja, joka kertoo olevansa ”myöhäisherännyt queer”.¹⁵³ Hänen vastauksessaan painottuu erityisesti lesboyhteisön merkitys, mutta hän on ollut myös heterosuhteessa, ja kertookin, miten miehestä eroamisen jälkeen ihastui samaa sukupuolta olevaan naapuriin ja ymmärsi oman suuntautumisen, kun hänen ystävänsä alkoi miespuolisesta kumppanista erottuaan seurustella naisen kanssa. Nettimuistona hän nostaa esiin Lepakkolaakso.netin Myöhäisheränneet-keskusteluketjun, josta hän luki muiden ”heteroelämää kokeneiden, mutta myöhemmällä iällä lesbosuhteeseen päätyneiden naisten tarinoita”, ja kuvailee kokeneensa ketjun voimaannuttavaksi. Muistosta käy ilmi, että vastaaja ei suinkaan ole myöhäisherännäisyytensä kanssa yksin. Myös eräs toinen vastaaja kertoo tulleen kaikille kaapista vasta melkein nelikymppisenä, vaikka on ollut ihastunut tyttöihin lapsesta asti ja on seurustellut ainakin muutaman vuoden ennen keruuseen osallistumista ainoastaan naisten kanssa.¹⁵⁴ Vaikka seksuaalinen identiteetti olisikin selvää itselle, sen avaaminen ja tunnustaminen muille voi olla aivan toinen haaste, ja mahdollista vasta myöhemmällä iällä yhteiskunnallisen ilmapiirin muututtua hyväksyvämmäksi.

Vaikka asian suorassa käsittelyssä on vaihtelua, pakkoheterouden vaikutukset näkyvät sekä vanhan että uuden keruun muisteluissa. Niiden pohjalta on kuitenkin hankala määrittää, vaikuttavatko heteronormatiiviset käsitykset ja pakkoheterouden paine queer-väestöön 2010-luvulla yhtä vahvasti kuin ennen vuotta 2005. Etenkin Unohtumattomat Hetket -keruun vastauksista on toisinaan vaikea määrittää, kuinka vanhoja jotkin muistoista ovat, sillä

---

¹⁵² UH 52.

¹⁵³ UH 5.

¹⁵⁴ UH 27.

vastaajat eivät välttämättä ole kertoneet ikäänsä tai vuosilukuja, joista ajankohdan voisi päätellä. Aiemmin mainittu polyamorisessa liitossa elänyt vastaaja kertoi ajatelleensa olleensa biseksuaali vuoteen 2013 asti.¹⁵⁵ Tämä viittaa siihen, että myös lähivuosina pakkoheterouden tunteet koskettavat seksuaalivähemmistöjä, ainakin naisia. Miesten vastaavia kokemuksia, joita Näkymättömästä Näkyväksi -keruun vastauksista löytyi jonkin verran, ei uudemmissa vastauksissa ole, mutta on mahdollista, että niiden puute johtuu siitä, että miesvastaajia osallistui keruuseen vain muutama. Keruuaineistoista ei myöskään löydy juurikaan biseksuaalien kokemusta pakkoheteroudesta, vaikka se koskettaa usein heitäkin.

Aiemmin käsittelin, miten monet biseksuaalisuuteen liittyvät maininnat löytyivät keruuvastauksista, joiden kirjoittajat olivat jossain vaiheessa ajatelleet olevansa biseksuaaleja, mutta olivat myöhemmin päätyneet toiseen määritelmään. Joissakin tapauksissa kyse oli esimerkiksi pan- tai aseksuaaleista, jotka olivat ensin saattaneet tulla kaapista biseksuaaleina. Yksi vastaaja alkoi määritellä itsensä biseksuaalin sijaan panseksuaaliksi kuultuaan jälkimmäisen termin olemassaolosta.¹⁵⁶ Tällaisten vastaajien itsemäärittely vaikuttaa muuttuneen ennen kaikkea tiedon lisääntymisen seurauksena. Vaikka identiteettiä määrittävät käsitteet ovat saattaneet olla olemassa jo aikaisemmin, ne eivät välttämättä ole olleet yleisessä käytössä, jolloin vastaajat eivät ole ehkä törmänneet niihin tai halunneet määritellä itseään niiden kautta, mahdollisesti tiedostaen jatkuvan identiteettinsä selittämisen tarpeen, mutta tilanne on saattanut muuttua termien murtauduttua laajempaan käyttöön.

Joidenkin vastaajien kohdalla vaikuttaa kuitenkin siltä, että biseksuaalisuus on toiminut heille väliaikaisena määritelmänä pakkoheterouden vuoksi, ja he ovat lopulta ymmärtäneet, että ovat kiinnostuneet vain yhdestä sukupuolesta. Aiemmin toin esiin, miten biseksuaalisuutta on tarjottu etenkin 1990- ja 2000-luvulla vähemmän uhkaavaksi identiteetin määritteeksi homon tai lesbon sijaan, mikä kiinnittyy käsitykseen biseksuaalisuudesta vähemmän vakavasti otettavana seksuaalisuuden määritelmänä ja ohimenevänä kokeiluvaiheena. Näin ollen biseksuaalisuus on saatettu nähdä pehmeämpänä määritelmänä, johon muut eivät reagoi yhtä voimakkaasti ja lisäksi terminä, johon kiinnittyä, jos omasta suuntautumisesta ei olla oltu täysin varmoja ja esimerkiksi lesbon identiteettiä ei ole nähty mahdollisena vaihtoehtona.

Monet biseksuaalisuuteen liittyvät maininnat tai siihen viittaavat kokemukset löytyvät keruuvastauksista, joiden vastaajat eivät ole biseksuaaleja tai henkilöiden, joista vastauksissa

---

¹⁵⁵ UH 21.

¹⁵⁶ UH 19.

kirjoitetaan, seksuaalisuudesta ei ole varmuutta. Tämä tekee biseksuaalien historian ja kokemusten kirjoittamisesta haastavaa. Koska biseksuaalien omat äänet ovat tutkimusaineistossa jääneet vähemmistöön, tuntuu luontevalta hakea mahdollisia jälkiä heistä myös muiden vastauksista. Kuitenkaan näissä vastauksissa ei välttämättä kirjoiteta oikeastaan biseksuaalisuudesta, koska vastaajat eivät koe sitä omaksi identiteetikseen tai koska muiden henkilöiden itsemäärittelystä ei ole varmuutta.

4 Loppuluku

Olen gradussani tarkastellut kahta queer-väestölle ja heidän läheisilleen tai liittolaisille suunnattua muistitietokeruuta ja pyrkinyt selvittämään, miten biseksuaalisuus ja biseksuaaleiksi identifioituvat ihmiset näkyvät näihin keruisiin lähetetyissä vastauksissa, niin itse vastaajina kuin muiden kirjoittajien muisteluissa. Lisäksi olen tarkastellut keruiden järjestämiseen ja vastaajien tavoittamiseen sekä sateenkaariväestöön liittyvän arkistoaineiston löytämiseen liittyviä haasteita.

Tutkimukseni lähti liikkeelle oletuksesta, että biseksuaaleja koskevaa aineistoa ei löytyisi arkistoista suuria määriä. Yksi huolenaihe aineiston hakemisen alkuvaiheessa olikin, löytyisikö aineistoa riittävästi vai kaatuisiko aiheen tarkastelu sopivan aineiston puutteeseen. Alkuperäisenä ajatuksenani oli keruiden lisäksi tarkastella lisäkontekstin toivossa muita Työväen Arkiston säilyttämiä LGBTQ-aiheisia aineistoja. Kuitenkin nopeasti kävi ilmi, että tämä olisi paitsi tutkimuksen rajauksen kannalta tarpeen jättää tutkimuksen ulkopuolelle, myös hyvin vaikeaa toteuttaa. Arkiston hakujärjestelmässä ei ole erityisen tarkasti kuvailtu esimerkiksi Setan aineistojen sisältöjä ja asiasanat ovat niukkoja, jolloin aineistoista ei pelkän haun perusteella saanut käsitystä, mitä ne oikeastaan sisälsivät. Näiden lisäksi muiden kuin järjestöjen luovuttamista aineistoista on vaikea selvittää ilman ennakkotietoja, löytyykö niiden joukosta LGBTQ-aiheita käsittelevää aineistoa. Vaikka aineisto olisi merkitty seksuaalivähemmistöihin liittyvillä asiasanoilla, ei ole varmuutta, liittyykö sen sisältö juuri biseksuaalisuuteen millään tavalla, jos sitä ei ole erikseen kuvauksessa tai asiasanoissa eritelty.

Relevantin aineiston kampaaminen arkiston kokoelmien joukosta on haastavaa ja aikaa vievää, ja aineiston järjestäminen ja tarkempi kuvailu vaativat puolestaan arkistolta resursseja, joita sillä ei välttämättä ole. Aineistot, jotka eivät ole esimerkiksi Setan tai muun laajasti tunnetun seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen parissa toimivan toimijan luovuttamia, saattavat helposti jäädä löytämättä esimerkiksi puutteellisten kuvailutietojen vuoksi, jos tutkija ei tiedä aineiston olemassaolosta etukäteen. Keruuaineisto valikoitui pääasialliseksi tutkimusaineistoksi, koska muistitiedon merkitys on sateenkaarihistorian tutkimukselle merkittävää, mutta myös siksi, että se on suhteellisen helposti rajattavissa omaksi selkeäksi kokonaisuudekseen. Koska tutkimusaiheessa korostui myös itsemäärittelyn merkitys, keruut tuntuivat luonnolliselta rajaukselta, sillä kirjoittajilla on ollut mahdollisuus määritellä oma identiteettinsä vastauksessaan. Queer-aineistojen löytämisen vaikeus nousi tosin esiin myös

keruiden tapauksessa: Näkymättömästä Näkyväksi -keruu löytyi Työväen Arkiston hakujärjestelmästä, mutta se on otsikoitu ainoastaan sidoksen numerolla, ja Unohtumattomat Hetket -keruuta ei ole vielä luetteloitu järjestelmään lainkaan, jolloin jo pelkästään aineiston olemassaolosta tietoiseksi tuleminen vaati vierailua arkistossa ja keskustelua muistitietotoimikunnan sihteerin kanssa.

Ennako-oletukseni biseksuaalisuutta koskevan aineiston vähäisyydestä koski myös keruuvastauksia, ja se osoittautui ainakin Näkymättömästä Näkyväksi -keruun kohdalla todeksi. Todenmukaisesti osoittautui myös oletukseni siitä, että vuonna 2018 järjestettyyn keruuseen on vastannut enemmän biseksuaaleja verrattuna vuoteen 2005. Osittain tämä selittyy sillä, että Unohtumattomat Hetket -keruuseen vastasi kokonaisuudessaan enemmän ihmisiä, jolloin vaikuttaa luonnolliselta, että eri identiteettien edustajia löytyy vastaajien joukosta enemmän. Muita merkittäviä syitä biseksuaalisten vastaajien määrän kasvulle ovat tiedon lisääntyminen ja seksuaalivähemmistöjä koskevien yhteiskunnallisten asenteiden kehittyminen hyväksyvämmiksi, jolloin suurempi määrä ihmisiä on todennut biseksuaalisuuden olevan heitä parhaiten kuvaava identiteettimääritelmä.

Vastausmäärän kasvusta huolimatta biseksuaalit jäävät vähemmistöksi kaikkien keruisiin vastanneiden keskuudessa, vaikka termi onkin aiempaa tunnetumpi ja oletettavasti yleisemmässä käytössä. Jos palataan alussa siteeraamani Outi Hirviniemen toteamukseen biseksuaalisuuden yleisyydestä, vastausten vähäinen määrä herättää väkisin pohtimaan, kuinka yleistä biseksuaalisuus loppujen lopuksi on, tai miksi heiltä ei ole saatu keruisiin enempää vastauksia. Ongelmaksi voi nousta myös narratiivien yksipuolistuminen, jos vastaajien keskuudessa esiintyy hyvin vähän vaihtelua esimerkiksi sukupuolten tai ikäryhmien välillä. Keruuaineistot sisälsivät paljon eri-ikäisten ihmisten vastauksia, mutta etenkin cissukupuolisten miesten puuttuminen biseksuaalisten vastaajien joukosta alleviivaa aineiston rajallista kuvausta väestöryhmästä. Jos monet biseksuaalit jäävät arkistoaineistoissa näkymättömiksi, ryhmän historiaa on vaikea kirjoittaa niiden pohjalta.

Tarkkoja syitä biseksuaalien vastausten vähäiselle määrälle on mahdotonta määrittää pelkkien keruuaineistojen ja niitä ympäröivän kontekstin pohjalta. Etenkin yksilöiden omasta kokemuksesta kumpuavia syitä on vaikea lähteä nimeämään ilman heidän omaa selitystään. Biseksuaalisten ihmisten kokemukset ovat saattaneet jäädä keruiden ulkopuolelle esimerkiksi historiallisen ulossulkemisen tai yhteisöön kuulumattomuuden kokemuksen vuoksi. On myös mahdollista, että potentiaaliset vastaajat eivät ole kokeneet omaa elämäänsä muistelun

arvoiseksi tai halunneet uskoa omaa elämäntarinaansa säilytettäväksi ulkopuoliselle toimijalle, jota eivät välttämättä tunne hyvin. Hyvin todennäköistä on myös, että potentiaaliset vastaajat eivät yksinkertaisesti ole tietoisia keruutoiminnasta ja rajautuvat siksi vastaajajoukon ulkopuolelle. Kerääjätahojen resurssit keruiden mainostamiseen ja vastaajakunnan löytämiseen ovat usein rajalliset, jolloin moni potentiaalinen vastaaja jää tavoittamatta, vaikka he saattaisivatkin olla halukkaita muistelemaan elämäänsä ja tallettamaan sen arkistoon.

Myös keruiden kysymyksenasettelu tai lähtökohta saattaa olla sellainen, joka ei välttämättä puhuttele kaikkia vastaajia. Unohtumattomat Hetket -keruun tapauksessa Tuula Juvonen arvelee, että sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden painottuva kysely on joko tavoittanut tai puhutellut erityisen huonosti cismiehiä.¹⁵⁷ Mikäli aihetta, tässä tapauksessa oman identiteetin määrittelyä ja siihen liittyviä muistoja, ei koeta itselle erityisen merkitykselliseksi, on todennäköistä, että tällaiset henkilöt eivät miellä itseään kuuluvaksi keruun oletettuun kohderyhmään.

Vaikka biseksuaalisuudesta on kirjoitettu keruuvastauksissa myös omakohtaisesti, se tuntuu toisinaan jäävän muiden identiteettien varjoon jopa heidän itse siitä kirjoittaessaan. Monet biseksuaalien vastauksista olivat hyvin lyhyitä, jolloin kuvaus heille merkittävistä kokemuksista tai muistoista saattoi jäädä pintapuoliseksi. Jotkin vastauksista keskittyivät muistoihin, jotka kiinnittyvät ensisijaisesti toiseen osaan vastaajan identiteettiä, kuten transsukupuolisuuteen, seksuaalisuuden ja siihen liittyvien kokemusten jäädessä vähemmälle huomiolle. Joukossa oli vastaajia, jotka myös kertoivat tienneensä biseksuaalisuudestaan ilman suurta oivaltamisen hetkeä tai kipuilua. Kaikille vastaajille seksuaalisuuteen ei välttämättä liity merkittäviä suuria muistoja, jotka he olisivat kokeneet liittyvän keruun kysymyksenasetteluun, jolloin he keskittyvät vastauksessaan johonkin muuhun. Joillekin tämä saattaa olla syy jättää kokonaan osallistumatta keruuseen.

Merkittävä osa biseksuaalisuuteen liittyvistä maininnoista keruuvastauksissa tuli vastaajilta, jotka joko pohtivat omaa seksuaalisuuttaan ja päätyivät toiseen identiteettiin tai jotka puhuivat kohtaamistaan tai tuntemistaan muista ihmisistä, jotka määrittelevät itsensä biseksuaaleiksi. Ilman näitä mainintoja aineistoni olisi ollut huomattavasti suppeampi ja jälkiä biseksuaalien elämästä tai toiminnasta queer-yhteisöissä olisi vieläkin hankalampaa löytää. Vastausten limittäisyys ja biseksuaalisten henkilöiden esiintyminen muiden vastauksissa ystävien tai

---

¹⁵⁷ Juvonen 2019, 5.

kumppanien muodossa tai yleisemmin sateenkaariyhteisön jäsenenä tarjoaa arvokkaita jälkiä biseksuaalisten ihmisten historiasta muiden näkökulmien kautta. Vaikka näistä on nähtävissä jälkiä esimerkiksi siitä, millaisissa yhteisöissä biseksuaalit ovat liikkuneet, muiden kirjoittamat keruuvastaukset eivät kuitenkaan lopulta tarjoa kovin kattavia havaintoja biseksuaalisten ihmisten elämästä, joten heidän itsensä kertomien kokemusten jääminen vähäisemmäksi muodostaa haasteen tutkijalle.

Keruuvastausten muodolla on merkittävä vaikutus siihen, millaista tietoa vähemmistöjen historiasta ne tarjoavat. Näkymättömästä Näkyväksi -keruun vastaukset ovat pidempiä ja pääasiassa elämäkertamuotoisia, ja ainoan biseksuaalisen kirjoittajan vastaus on myös pitkä ja kertoo vastaajan elämästä hänen seksuaalisen identiteettinsä muotoutumisen alkuvaiheista kirjoitushetkeen asti. Tämän tyyppinen keruuvastaus tuottaa kattavampia vastauksia vastaajan henkilökohtaisesta elämästä, mutta koska monilla vastaajilla ei välttämättä ole halua tai mahdollisuutta laajan muistelun kirjoittamiseen, vastausmäärä on jäänyt vähäisemmäksi. Vastauksista saattaa myös olla hankalampaa erottaa selkeitä tapahtumia, jotka ovat koskettaneet laajemmin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä yhteisönä, etenkin, jos vastaajat eivät ole olleet mukana esimerkiksi järjestötoiminnassa. Tämä ei tietenkään tee henkilökohtaiseen elämään painottuvista vastauksista yhtään vähemmän arvokkaita, vaan auttaa tuomaan esiin arkistoihin talletettua queer-elämää aktivismin ja järjestötoimintaan osallistumisen ulkopuolella. Huomioon on otettava myös keruiden järjestämisen ajankohta: vuonna 2005 kynnys queer-elämästä kirjoittamiseen ja muistelun arkistoon tallennettavaksi luovuttamiseen on anonymisoinnista huolimatta todennäköisesti ollut suurempi kuin vuonna 2018, jolloin yleinen ilmapiiri LGBTQ-väestöä kohtaan on muuttunut hyväksyvämmäksi.

Unohtumattomat Hetket -keruun vastaukset ovat suurimmaksi osaksi lyhyitä ja rakenteeltaan pirstaleisempia, mikä johtuu todennäköisesti ennen kaikkea keruun helpommin lähestyttävästä vastausmuodosta: verkossa toteutettuun kyselyyn on ollut helpompi tarttua matalalla kynnyksellä, mutta mahdollisesti vähemmällä syvällisyydellä. Vaikka uudemman keruun vastauksista on hankalampaa muodostaa samanlaista elämäkertaa kuin vanhemman keruun vastauksesta, niistä löytyy kuitenkin eri kirjoittajien välillä samantyyppisiä kokemuksia ja yhtäläisyyksiä, mikä antaa jonkinasteista kosketuspintaa yhteisön historian tutkimiselle ja kirjoittamiselle. Muistelussa näkyy myös kysymyksenasettelun ansiosta aiemman keruun vastauksiin verrattuna vahvemmin yhteisöllisyys, kun vastaajilta on kysytty yhteiskunnallisia muistoja, ja suurin osa on puhunut esimerkiksi Prideen osallistumisesta tai avioliittolain läpimenon juhlimisesta ja sen eteen tehdystä työstä. Nämä muistelut auttavat

suomalaisen LGBTQ-yhteisön kollektiivisen historian merkittävien tapahtumien kartoittamisessa. Kuitenkin on muistettava, että vastausmäärä on kasvusta huolimatta edelleen pieni, joten olisikin mielenkiintoista nähdä, kuinka yhteneviä laajemman biseksuaalisen yhteisön kokemukset ovat.

Syventyessäni keruuvastauksiin ja mitä niistä on löydettävissä jäin pohtimaan, miten paljon tai vähän ne kertovat suomalaisten biseksuaalien elämästä ja olemassaolosta. Pian löysin itseni pohtimasta, tutkinko oikeastaan edes enimmäkseen biseksuaalien tuottamia aineistoja vai enemmän muita, jotka aihetta sivuavat. Huomasin tutkimuksen kaartuvan nopeasti pelkkien mainintojen jahtaamiseen ja siihen, miten biseksuaalisuus näyttäytyy monien ei-biseksuaalien kokemuksissa potentiaalisena tai väliaikaisena identiteettinä, jota ei kuitenkaan koeta omaksi, ja miten tämä kytkeytyy usein stereotyyppisiin käsityksiin, joissa biseksuaalisuus nähdään häilyvänä, ohimenevänä vaiheena ja vähemmän vakavana tai todellisena kuin homoseksuaalisuus. Toisaalta se, miten paljon jouduin hakemaan biseksuaalisuuteen liittyvää tekstiä muita identiteettejä edustavien ihmisten vastauksista ja miten nämäkin havainnot usein jäivät lyhyiksi sivumaininnoiksi, tuo hyvin esiin, miten haastavaa on löytää biseksuaalisuuteen keskittyvää tai edes sitä esiin tuovaa aineistoa jopa sellaisista aineistokokonaisuuksista, jotka keskittyvät seksuaalivähemmistöihin.

Biseksuaalisuuden näkymättömyys vähemmistön sisällä vaikuttaa olevan edelleen ongelma ainakin arkistoaineistoissa. Jo pelkän queer-aineiston löytäminen voi olla suuri haaste, ja vähemmistö vähemmistön sisällä entistä herkempi jäämään unohduksiin. Vähemmistön historian onnistunut tallentaminen ja aineistojen saattaminen tutkijoiden käyttöön vaativat arkistoilta aktiivisia toimia esimerkiksi aineistojen kuvailun ja luetteloinnin saralla, jotta ne on mahdollista löytää hakujärjestelmistä. Arkistojen on myös pidettävä huoli aineistojen käytön ja tallentamisen eettisistä haasteista, kuten henkilötiedoista ja mahdollisesta anonymisoinnista sekä siitä, että aineistoissa esiintyvät henkilöt ovat tietoisia aineistojen olemassaolosta. Lisäksi on tärkeää, että luovuttaessaan aineistoja arkistoihin luovuttajat tietävät, miten säilytys tapahtuu ja miten aineistoja voidaan käyttää tutkimusaineistona.

Monet biseksuaalisuutta käsittelevät tutkimukset ovat hyödyntäneet myös haastatteluita, mutta arkistoaineistoista löytyy varmasti vielä lisää jälkiä, vaikka niiden etsiminen onkin työlästä. Suomessa on järjestetty muitakin keruita, jotka käsittelevät queer-aiheita tai joista on mahdollista löytää queer-elämästä kertovia vastauksia, jolloin nämä vaikuttavat potentiaalisilta aineistoilta myös biseksuaalien historian tutkimukseen. Haasteena historiallista

alkuperäisaineistoa tutkiessa on etenkin termin suhteellisen myöhäinen käyttöönotto identiteetin määrittäen, jolloin ilman henkilön omaa itsemäärittelyä sitä voi olla vaikeaa tai eettisesti kyseenalaista soveltaa aineistoihin, joissa sitä ei ole eksplisiittisesti käytetty. Tästä huolimatta queer-historia kuitenkin edellyttää tutkijalta usein rivien välistä lukemista ja tulkintaa, joten tutkimusta ei ole syytä hylätä sen perusteella, että seksuaalisuudesta tai identiteetistä ei kerrota aineistossa suoraan.

Biseksuaalisten ihmisten historian dokumentointia voidaan edistää myös järjestämällä lisää heihin keskittyviä muistitietokeruita, mikä vaatii sekä tutkijoilta että arkistoilta aktiivisuutta. Juuri biseksuaalisuutta käsittelevä keruu olisi todennäköisesti aiheesta kiinnostuneelle tutkijalle hedelmällinen aineisto, jonka avulla olisi mahdollista kertoa aiemmin vähemmälle huomiolle jääneen vähemmistön historiasta. Kohderyhmän tarkalla rajaamisella on kuitenkin riskinsä, ennen kaikkea se, että vastausmäärä saattaa jäädä hyvin rajalliseksi, jos tieto keruusta ei leviä kohderyhmän keskuuteen tehokkaasti tai jos järjestäjätahot eivät onnistu perustelemaan vähemmistöjä koskevan muistitiedon keräämisen ja sen pohjalta tehdyn historian tutkimuksen tärkeyttä potentiaaliselle vastaajakunnalle. Miten vastaajien joukkoon saataisiin esimerkiksi kaapissa olevia tai yhteisöön kuulumattomuuden tunnetta kokevia biseksuaaleja? Muistitietoa kerätessä on otettava huomioon myös keruun näkökulma ja sen vaikutukset tallennusprosessiin ja tutkimukseen. Mitä biseksuaalisuudesta ja biseksuaalien elämästä halutaan tallentaa arkistoon muistettavaksi?

Lähteet

Alkuperäislähteet

Työväen Arkisto (TA), Helsinki

Työväen muistitietotoimikunta (TMT)

- Näkymättömästä näkyväksi – Muistitietokeruu lesbojen, homojen, bi- ja transihmisten elämästä, Sidos 463, 2005
- Näkymättömästä näkyväksi -keruuesite, 2005
<http://yksa.fi/100202/157468615516100>
- Unohtumattomat hetket, 2018

Työväen Arkisto (TA), Helsinki

Seta

- Koulutusmateriaalia – Outi Hirviniemi: seksuaalisuuden monimuotoisuudesta (HE2), 1986
- Koulutusmateriaalia - seksuaalinen tasavertaisuus, valta vs. läheisyys (HE2)

Laki avioliittolain muuttamisesta 156/2015.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150156>

Laki rekisteröidystä parisuhteesta 950/2001.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010950>

“Mikä queer?” QUEER2017, 17.8.2016.

<https://taiteellinenpervokalenteri.wordpress.com/mika-queer/> [haettu 16.4.2024.]

Pride-historiaa. Helsinki Pride -yhteisö.

<https://pride.fi/meista/pride-historiaa/> [haettu 27.9.2024]

Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -keruuesite. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

<https://www.finlit.fi/wp-content/uploads/2023/10/sateenkaarinuori.pdf> [haettu 21.20.2024.]

”Unohtumattomat hetket -hankkeessa kerätään muistoja sukupuolen tai seksuaalisen moninaisuuden kokemuksista”. Mediatiedote, Turun yliopisto, 19.10.2018.

<https://www.utu.fi/fi/ajankohtaista/mediatiedote/unohtumattomat-hetket-hankkeessa-kerataan-muistoja-sukupuolen-tai> [haettu 20.11.2023.]

Vasama, Tanja: ”Nainen haluaa välillä villiä, välillä vaniljaa – Professori kertoo, miksi naisten seksuaalisuus joustaa miehiä enemmän”. Helsingin Sanomat 4.11.2024.

<https://www.hs.fi/tiede/art-2000010393768.html> [haettu 6.11.2024.]

Yksityisarkistojen kansallinen hankintapoliittinen työnjako ja hankintapoliittiset periaatteet. Kansallisessa hankintapolitiikassa mukana olevat tahot, 29.11.2022.
<https://kansallisarkisto.fi/kansallinen-hankintapoliittinen-tyonjako>

Tutkimuskirjallisuus

Habarth, Janice: Development of the heteronormative attitudes and beliefs scale. *Psychology & Sexuality* 6, no. 2, 2015. 166–188.

Hall, Stuart: Introduction: Who Needs 'Identity'? Teoksessa *Questions of cultural identity* (toim. Stuart Hall & Paul Du Gay). Sage Publications, Inc., 1996. s. 1–17.

Hupaniittu, Outi: Asiakirjallinen kulttuuriperintö. Teoksessa *Arkistot ja kulttuuriperintö* (toim. Outi Hupaniittu & Ulla-Maija Peltonen). Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura/SKS, 2021. s. 21–46.

Juvonen, Tuula: For Your Eyes Only? Kriittisiä pohdintoja tietosuojasta. Teoksessa *Ihmistieteellisten tutkimusaineistojen jatkokäyttö ja tietosuoja* (toim. Antti Ketola ja Raimo Lahti), 140–145. Helsingin yliopisto, Helsinki 2014.

Juvonen, Tuula: Nimeämisen mahti. Sukupuolta ja seksuaalisuutta kuvaavien termien suhteisuudesta. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* 13 (1–2), 2019. 1–22.
<https://doi.org/10.23980/sqs.89126>

Juvonen, Tuula ja Taavetti, Riikka: Queernäkökulmia muistitietotutkimukseen. Teoksessa *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos* (toim. Ulla Savolainen ja Riikka Taavetti), 392–412. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2022.

Kandola, Aaron: ”Differences between pansexuality and bisexuality”. *Medical News Today*, 8.9.2023.
<https://www.medicalnewstoday.com/articles/bisexual-vs-pansexual> [haettu 22.11.2023.]

Kangasvuo, Jenny: *Suomalainen Biseksuaalisuus: Käsitteen Ja Kokemuksen Kulttuuriset Ehdot*. Oulun yliopisto, Oulu 2014.

Ketelaar, Eric: Archival Temples, Archival Prisons: Modes of Power and Protection. *Archival Science, Volume 2*, no. 3-4, 2002. 221–238.
<https://www.proquest.com/scholarly-journals/archival-temples-prisons-modes-power-protection/docview/2664207073/se-2>

Kivilaakso, Katri; Pesonen, Pete ja Taavetti, Riikka: Muistitiedon keruut, kerääjät ja osallisuus. Teoksessa *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos* (toim. Ulla Savolainen ja Riikka Taavetti), 88–114. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2022.

Ochs, Robyn: "Understanding bisexuality: Challenging stigma, reducing disparities, and caring for patients." National LGBT Health Education Center, 10.9.2014.
<https://lgbtqiahealtheducation.org/wp-content/uploads/Understanding-Bisexuality-Final.pdf>
 [haettu 8.11.2024.]

Savolainen, Ulla ja Taavetti, Riikka (toim.): *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2022.

Schwartz, Joan M. ja Cook, Terry: Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory. *Archival Science*, Volume 2, no. 1-2, 2002. 1-19.
<https://www.proquest.com/scholarly-journals/archives-records-power-making-modern-memory/docview/214912332/se-2>

Seidman, Steven: Critique of compulsory heterosexuality. *Sexuality Research & Social Policy* 6, no. 1, 2009. 18–28. <https://link.springer.com/article/10.1525/srsp.2009.6.1.18>

Stein, Marc: *Rethinking the Gay and Lesbian Movement*. Taylor & Francis Group, 2012.

Taavetti, Riikka: 'Jotta meidät Muistettaisiin Sellaisina Kuin elimme': Queerit äänet Ja Muistitietoarkistojen Hiljaisuudet. *SQS – Suomen Queer-Tutkimuksen Seuran Lehti 15 (1–2)*, 2021. 37–53.
<https://doi.org/10.23980/sqs.112513>

Taavetti, Riikka: A Marshall in Love. Remembering and Forgetting Queer Past in the Finnish Archives. *Archival Science 16*, no. 3, 2016. 289–307.
<https://www.proquest.com/scholarly-journals/marshall-love-remembering-forgetting-queer-pasts/docview/1811905894/se-2>

Taavetti, Riikka: Siiri ja minä. Lesboelämän kirjoittaminen ja lukeminen muistitiedossa. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti 8 (1–2)*, 2015. 1–19.
<https://journal.fi/sqs/article/view/49710>

Taavetti, Riikka: *Rivien välistä. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksen lähteet ja suomalaiset arkistoratkaisut*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2013.